

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SU POLİTİKALARI VE GÜVENLİĞİ ANABİLİM DALI

HİDROPOLİTİK VE ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN HAZAR HAVZASI

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep Nur GÖZÜTOK ARIK

Ankara, 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SU POLİTİKALARI VE GÜVENLİĞİ ANABİLİM DALI

HİDROPOLİTİK VE ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN HAZAR HAVZASI

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep Nur GÖZÜTOK ARIK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gökşen ÇAPAR

Ankara, 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SU POLİTİKALARI VE GÜVENLİĞİ ANABİLİM DALI

Zeynep Nur GÖZÜTOK ARIK

HİDROPOLİTİK VE ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN HAZAR HAVZASI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gökşen ÇAPAR

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1. Prof. Dr. Mutlu YILMAZ**
- 2. Prof. Dr. Gökşen ÇAPAR**
- 3. Doç. Dr. Levent UNCU**

Tez Sınavı Tarihi

21.04.2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Gökşen ÇAPAR danışmanlığında hazırladığım “**Hidropolitik ve Enerji Güvenliği Açısından Hazar Havzası (Ankara, 2025)**” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 02.05.2025

Zeynep Nur GÖZÜTOK ARIK

ÖNSÖZ

Enerji ve su kaynakları geçmişten bugüne insan hayatını şekillendirmiş, tükenebilir olması sebebiyle de kimi zaman krizlere, kimi zaman ise iş birliklerine vesile olmuştur. Yaşamın kaynağı olan su ve üretimin devamlılığını sağlayan enerji, toplumların varlığını sürdürmesi, kalkınması, üretebilmesi ve ekonomik bağımsızlıklarını koruması kapsamında güvenlik kavramı çerçevesinde incelenmesi gereken unsurlardır.

Her coğrafya birbirinden farklı özellikler ve kaynaklar barındırır. Jeopolitik konum, uluslararası ticaret yolları, sahip olunan ve değerlendirilebilen madenler, su ve enerji kaynakları, iklim koşulları, orman varlığı, vb. doğal şartlar ve zenginlikler ülkelere çeşitli avantajlar sağlar. Üretimin ve ticaretin gelişmesi, ülkelerin dışarıya bağımlılıklarının azalması bu avantajların en önemlilerinden sayılabilir. Coğrafyanın ve doğal zenginliklerin şekillendirdiği imkanlar ülkeler arasındaki ilişkilerin temelini oluşturabilir.

Hazar Havzası kaynaklar bakımından zengin olan, çevre ülkeleri ve bölgeleri etkileyen coğrafyalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Havza ülkeleri ise birbirinden farklı coğrafi, ekonomik ve gelişmişlik özelliklere sahip olmakla birlikte Havza'yı etkileyen çeşitli politikalar izlemektedir. Bu tez çalışmasında, Hazar Havzası'nın ve Havza ülkelerinin su politikaları ile enerji kaynakları incelenerek hidropolitik ve enerji güvenliği açısından mevcut durumları, barındırdığı risk ve iş birlikleri analiz edilmiştir.

TEŐEKKÜR

Gerçekleőtirdiđim çalışmada bana destek olan herkese ayrı ayrı teőekkürlerimi bildirmek isterim. Öncelikle yüksek lisans eğitimimi tamamlamam konusunda desteklerini esirgemeyen, her aőamada beni cesaretlendiren ve katkılarını eksik etmeyen değerli hocam Prof. Dr. Gökşen apar'a,

Okuma ve öğrenme tutkusunu bana aőılayan, tüm eğitim hayatım boyunca beni teşvik eden, büyük bir özveriyle maddi ve manevi her sürecimde yanımda olan annem Füsun Gözütok ve babam Hayrettin Gözütok'a,

Son olarak tez yazım dönemimdeki uykusuz geçen günlerde benimle uykusuz kalan, motivasyonum her düőtüđünde cesaretlendiren, hiçbir konuda desteğini esirgemeyen hayat arkadaőım Cihan Arık'a; dünyanın ve evimizin süsü, bana mutluluk kaynağı olan kedilerimiz Kömür ve Havuç'a,

Sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

Denilebilir ki hiçbir Őeye muhtaç değiliz, yalnız tek bir Őeye çok ihtiyacımız vardır:

ÇalıŐkan olmak.

Mustafa Kemal ATATÖRK, 1923

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
TEŞEKKÜRLER	ii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	vii

I.BÖLÜM.....	1
---------------------	----------

GİRİŞ.....	1
-------------------	----------

1.1. Tezin Amacı, Araştırma Soruları ve Yöntemi	2
---	---

1.2. Literatür Taraması ve Kavramsal Çerçeve	4
--	---

1.3. Tez Planı	9
----------------------	---

II. BÖLÜM.....	10
-----------------------	-----------

HİDROPOLİTİK AÇIDAN HAZAR HAVZASI	10
--	-----------

2.1. Hazar'ın Oluşumu ve Coğrafi Özellikleri	11
--	----

2.2. Çevre-Su Güvenliği ve Hidropolitik	14
---	----

2.3. Hidropolitik Açıdan Hazar Ülkeleri	28
---	----

2.3.1. Azerbaycan	28
-------------------------	----

2.3.2. İran.....	30
------------------	----

2.3.3. Kazakistan	31
-------------------------	----

2.3.4. Rusya	32
--------------------	----

2.3.5. Türkmenistan	33
---------------------------	----

2.4. Hazar'ın Hukuki Statüsü ve Tartışmalar	34
---	----

III. BÖLÜM	37
ENERJİ GÜVENLİĞİ, HAZAR'DA İŞ BİRLİKLERİ VE PROJELER	37
3.1. Enerji Güvenliği, Hazar Ülkeleri ve Enerji Kaynakları	37
3.2. Çevre Ülkeler ve Bölge Ülkeleri ile İş Birlikleri	42
3.2.1. Enerji Hatları ve Ticaret	45
a. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı	45
b. Akkuyu Nükleer Güç Santrali	46
c. Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı)	48
d. Türkakım Doğal Gaz Boru Hattı	48
e. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı	50
f. Güney Gaz Koridoru	50
g. Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı	51
h. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı	51
i. Orta Koridor	51
j. Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı	52
SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	54
KAYNAKÇA	58
ÖZET	66
ABSTRACT	67

Kısaltmalar

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
BM:	Birleşmiş Milletler
BMDHS:	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BTC:	Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı
BTE:	Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı
EPDK:	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
ETKB:	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
IEA:	Uluslararası Enerji Ajansı
KEİ:	Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü
MAPEG:	Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
OAPEC:	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü
OPEC:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
TANAP:	Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
TDK:	Türk Dil Kurumu
UNESCO:	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF:	United Nations International Children's Emergency Fund - Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

Tablolar Listesi

Tablo 1. İnsan, Çevre ve Kalkınma Kapsamında Önemli Konferans ve Raporlar	15
Tablo 2. Tarih Boyunca Gerçekleşen Su Kaynaklı Çatışmalar	21
Tablo 3. Kura ve Aras Havzasının Özellikleri	29
Tablo 4. Hazar Denizi Ülkeleri Doğal Gaz Rezervleri	39
Tablo 5. Hazar Denizi Ülkeleri Petrol Rezervleri	39

Şekiller Listesi

Şekil 1. Aral Gölü'nde Su Seviyesi Değişimi	10
Şekil 2. Hazar Denizi'ne Dökülen Başlıca Nehirler	12
Şekil 3. Hazar Denizi Derinlik Dağılımı	13
Şekil 4. Su Kaynaklı Çatışmalar Haritası	21
Şekil 5. Hazar Denizi ve Çevresindeki Tehlikeler	26
Şekil 6. Deniz Hukuku Sözleşmesi – MEB Sınırları	35
Şekil 7. Göl Statüsü-15 mil Kaynak Araştırmaları ve Ek 10 mil Balıkçılık	35
Şekil 8. Dünya Geneline Fosil Yakıt Tüketimi 1800-1900	37
Şekil 9. Dünya Geneline Fosil Yakıt Tüketimi 1900-2023	37
Şekil 10. Trans-Hazar Uluslararası Taşıma Güzergahı	41
Şekil 11. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı	46
Şekil 12. Karadeniz'deki Doğal Gaz Boru Hatları	49
Şekil 13. Güney Gaz Koridoru	51
Şekil 14. Çin'den Avrupa'ya Alternatif Güzergahlar – Orta Koridor	52

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Doğal kaynaklar açısından zengin coğrafyalar, tarihten bu yana toplumların yaşayış biçimlerinde ve devletlerin izlediği politikalarda belirleyici olmuştur. Doğal kaynakların coğrafi dağılımı, ülkeler arasında paylaşımı, kullanımı ve kaynaklara erişim konuları toplumların refahı, ülkelerin gelişmişliği ve ekonomik bağımsızlıklarına doğrudan etki etmektedir. Bu kapsamda ülkelerin sahip olduğu su ve enerji kaynakları kritik önem taşımaktadır. İlk çağlardan bu yana medeniyetler verimli topraklar, kaynakların bol olduğu coğrafyalar üzerinde ve su kaynakları çevresinde kurulmuş, son 200 yılda ise enerji kaynaklarının varlığı üretim ve ekonomik kalkınma için önem kazanmıştır. Fakat doğal kaynak rezervlerinin tükenebilir olması ve her coğrafyaya eşit olarak dağılmaması, kullanım ve paylaşım sorunlarını doğurmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası nüfusun ve üretimin artmasıyla enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç da artmış, ülkelerin sahip olduğu kaynaklar siyasi düzlemde de yer alarak çeşitli güç mücadelelerine konu olmuştur.

Hazar Havzası, kıyısında bulunan ülkeler, bu ülkelerin siyasi ve ekonomik koşulları ve sahip oldukları enerji kaynakları itibarıyla kritik öneme sahiptir. Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan'ın kıyıdaş olduğu Hazar Denizi'nde enerji kaynaklarının paylaşımı, kullanımı ve ticareti kapsamında çeşitli iş birlikleri olduğu gibi siyasi-ekonomik krizler de yaşanmaktadır. Su güvenliği ve hidropolitik kapsamda bakıldığında ise suyun kullanımı, yetki alanları çerçevesinde su kaynaklarının paylaşımı ve çevresel sorunlar da Hazar Denizi için gündemde olan başlıca konulardır. Hazar coğrafyasında su ve enerji kaynaklarının yönetimi, kullanımı, paylaşımı ve güvenliği yalnızca kıyıdaş ülkelerin değil, bölgesel aktörlerin de stratejik olarak ilgilendiği unsurlardır. Kıyıdaş devletlerin izlediği politikalar kapsamında Avrupa Birliği, ABD, Çin ve Türkiye ile enerji tedariki ve ticaret yolları çerçevesinde çeşitli stratejik ortaklıklar ve iş birlikleri yürütülmektedir.

1.1. Tezin Amacı, Araştırma Soruları ve Yöntemi

Hazırlanan tez çalışması, Hazar Denizi ve Hazar'a kıyıdaş ülkelerin enerji güvenliği ve hidropolitik yaklaşımları kapsamında oluşturulmuştur. Hazar ülkelerinin sahip olduğu enerji kaynakları enerji güvenliği ve enerji politikaları kapsamında ele alınmış, bu ülkelerin birbirleri ve bölgesel aktörler ile ilişkileri araştırılmıştır. Rusya ve İran'a uygulanan yaptırımların etkileri de gözetilerek bölge ülkelerinin dünya ekonomi-politiğindeki konumu enerji kaynakları çerçevesinde değerlendirilmiş, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın ise bu çerçevede farklı bölgesel aktörlerle yaptığı iş birlikleri incelenmiştir. Enerji politikalarına ilişkin konuların yanı sıra Hazar Denizi kıyısındaki ülkeler, çevre ve su güvenliği kapsamında da ele alınmış, Hazar'da artan kirlilik, su çekilmesi ve Hazar'a dökülen akarsuların etkileri araştırılmıştır. Ayrıca, Hazar'ın hukuki statüsü çerçevesindeki gelişmeler ve ülkelerin tutumları göz önünde bulundurularak hidropolitik ve enerji politikalarında yaklaşımları incelenmiştir. Çalışmanın kapsamı Hazar Denizi ve kıyısında bulunan beş ülke ile sınırlandırılmış olup bölgesel aktörlerin Hazar Havzası ilişkileri ile desteklenmiştir.

Tez çalışmasının temel amacı, Hazar Havzası'nı hidropolitik ve enerji güvenliği kapsamında inceleyerek kıyıdaş ülkeler ve bölgesel aktörler ile ilişkilerine olan etkileri ortaya koymaktır. Bu çerçevede aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranacaktır:

1. Hazar Denizi'nde kıyıdaş ülkelerin hidropolitik ve enerji politikaları kapsamında iş birliği ve çatışma riskleri nasıl değerlendirilmelidir?
2. Hazar Havzası'nda su ve enerji kaynaklarının paylaşımı, Hazar'ın hukuki statüsü de göz önünde bulundurularak bölge ülkeleri, çevre ülkeler ve uluslararası aktörler ile ilişkilere nasıl etki etmektedir?
3. Hazar Denizi güvenlik politikaları kapsamında ele alındığında enerji güvenliği ve su güvenliği konuları hangi riskleri taşımaktadır?

Hazırlanan araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan literatür taraması temel alınarak yapılmıştır. Literatür taraması kapsamında çeşitli istatistik verileri analiz edilmiş, bu veriler enerji güvenliği ve su güvenliği kapsamındaki riskler ile ilişkilendirilmiştir.

Nitel araştırma ve nitel araştırma yöntemleri temel olarak sosyal bir varlık olan insanı ve insan ilişkilerini anlamaya, betimlemeye ve yorumlamaya dayanır; insanın çevresini nasıl algıladığını ortaya koyar. Aydın, nitel araştırmayı “*insanların tecrübe ettikleri bireysel ve toplumsal olay ve olguların temel özelliklerini açıklayabilmek amacıyla araştırmacının insanları kendi doğal ortamlarında gözlemesi, olay ve olguların oluşum süreçlerinin incelenmesi ve sonuçta elde edilen verilerin indirgenerek açıklayıcı ve yorumlayıcı bir şekilde ifade edilmesi*” olarak tanımlamaktadır (Aydın, 2023). Yapılan araştırmanın araştırmacıdan bağımsız düşünülmeceği ve insan faktörünün araştırmaya dahil olması durumunu da içeren nitel araştırmanın kökleri Aristoteles’e kadar uzanır. Özellikle sosyal bilimlerde, yani insanın ve insan etkileşimlerinin olduğu bir alanda olaylar ve olgular yalnızca deneysel yöntemlerle açıklanamamakta, yazarın ya da araştırmacının yorumları da araştırmaya dahil edilerek anlamlandırılmaktadır. 19. yüzyılda kesin gerçeklik ve bilgilere dayanan pozitivist düşünce ve pozitivistizmin gelişmesine karşın 20. yüzyıl itibarıyla sosyal bilimlerde pozitivistizm sorgulanarak farklı parametreler ve öznel etkiler de göz önünde bulundurulmuş, insanın makine gibi değerlendirilemeyeceği ortaya konmuştur (Aslan, 2018).

Bir tür belge analizi olan ve daha önceki tarihlerde oluşturulan yazılı belgelerin taranmasını, birlikte analiz edilmesini içeren literatür taramasında olay ve olgular yorumlama ve anlamlandırmaya odaklanır (Baltacı, 2019). Literatür taraması kapsamında Hazar Denizi, Hazar’ın enerji kaynakları ve hidropolitik değerlendirmesi yapılırken kitap, dergi, makale, çevrimiçi kaynak ve yayınlardan faydalanılmış; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlar, sayısal analiz ve istatistik verileri de kaynakların yorumlanması aşamasında kullanılmıştır.

1.2. Literatür Taraması ve Kavramsal Çerçeve

Hazar Denizi özelinde Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalar ve akademik yayınlar yüksek lisans ve doktora tezleri haricinde sınırlı olmakla birlikte enerji, ekonomi, uluslararası siyaset kapsamındaki düşünce kuruluşları ve çevre ajansları tarafından yayınlanan araştırma ve makaleler bulunmaktadır.

Hazar Denizi’ni konu alan hidropolitik çalışmalarda Perviz Hebiboğlu Samedov ve Abdullah Yücel Kuruçim’in (2017) “Hazar Denizi Hidropolitigi Türkiye Azerbaycan Gürcistan İlişkileri” adlı kitabı öne çıkmaktadır. Kitapta hidropolitik ve suyun siyaset ile ilişkisi tanımlanmış, ardından Hazar Denizi coğrafi olarak ele alınmış ve Hazar Havzası’ndaki çevre sorunlarına değinilmiştir. Yazarlar Hazar Denizi’ni ve bölge ülkelerinin tarihi-coğrafi yaklaşımlarından yola çıkarak bölgeyle ilgili bir perspektif vermiş, sonrasında ise Çoruh Havzası hidropolitigini temel alarak Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye ilişkilerini değerlendirmiştir.

Dr. Çağlar Özer (2020), “Hazar Bölgesi’nde Enerji Mücadelesi” kitabında ise bölgenin enerji politikalarını ve Türkiye de dahil olmak üzere çevre ülkeler ile ilişkilerini inceleyerek Hazar’ın enerji kaynaklarının stratejik olarak bölgeyi hangi yönlerde etkilediğini ortaya koymuştur.

Doç. Dr. Cavid Abdullahzade (2021) “Uluslararası Hukuk Açısından Hazar’ın Hukuki Statüsü” kitabında, 2018 yılında imzalanan Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Hakkında Antlaşma öncesi ve sonrası Hazar’ın deniz ve göl olarak değerlendirilen süreci değerlendirmiştir.

Hazar Havzası'na ilişkin 2000-2024 yılları arasında Türkiye'de YÖK’ün tez sistemine kayıtlı üç adedi doktora ve otuz bir adedi yüksek lisans tezi olmak üzere toplamda otuz dört adet akademik tez hazırlanmıştır. Ekonomi, Tarih, Uluslararası İlişkiler, Deniz Bilimleri, Enerji

Bilimleri gibi çeşitli dallarda ele alınan Hazar Denizi'nin bu çalışmalarda özellikle enerji kaynakları ve hukuki statüsü üzerinde durulduğu görülmüştür. Hazar'a kıyıdaş ülkelerin ve çevre ülkelerin ilişkileri ile Hazar Denizi'ne ilişkin politikaları da çalışılan konular arasındadır.

Hidropolitik kavramı, enerji güvenliğine görece daha yeni bir kavram olduğu için Türkçe akademik çalışmalar sınırlı kalmıştır. 2014-2022 yılları arasında YÖK'ün tez arşivinde hidropolitik kavramına ilişkin iki adet doktora ve yedi adet yüksek lisans tezi olmak üzere toplamda dokuz adet akademik tez bulunmaktadır.

Tankut Yıldırım (2024) “Hazar Denizi Bölgesindeki Enerji İşbirliğinin Kaynakları ve Sınırlamaları” başlıklı doktora tezinde, Hazar Denizi'ne kıyısı olan ülkelerin 1991-2018 yılları arasında izlediği enerji politikalarını ele almış, neoklasik realizm yaklaşımıyla bölgesel iş birliğinin ihtimalinin Hazar Denizi çerçevesinde sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Yıldırım, ülkeleri enerji kaynakları ve siyasi konumları ile inceleyerek Rusya ve İran'ın bölgesel hegemonyası ve bölge ülkelerinin enerji kaynakları, enerji piyasası ve politik istikrar kapsamında duyarlı olmaları sebebiyle bölgesel iş birliğini sınırlı olarak değerlendirmiştir.

Abdullah Berk Kurtoğlu (2024) “Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü ve Türk Dış Politikası” adlı yüksek lisans tezinde Hazar Denizi'ne kıyısı olan ülkeleri ve bu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerini incelemiştir. Kurtoğlu, 2018 yılında imzalanan anlaşmada Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi ile ihtilafların da çözülebileceği sonucuna varmıştır.

Azime Telli (2015), “Hazar Havzası Enerji Diplomasisinde Rekabet ve İş Birliği” adlı doktora tezinde realizm ve liberalizm hâkim teorileri temel alınarak Azerbaycan ve Rusya özelinde enerji diplomasisi, enerji kapsamındaki iş birlikleri incelenmiştir. Çalışmada enerji kaynaklarının ve enerji diplomasisinin çevre ülkeler ile ilişkileri nasıl etkilediği ve bu ilişkilerden nasıl etkilendiği ortaya konmuştur.

Muhammed Emin Kocaman'ın (2016), "Hazar Havzası'nın Hukuki Statüsü ve Enerji Güvenliği" başlıklı yüksek lisans tezinde ilgili dönemde henüz çözülmemiş olan hukuki statü sorunu incelenmiştir. Kıyıdaş devletlerin ekonomik yapıları ve mevcut enerji boru hattı projeleri detaylı olarak verilmiş, Hazar'ın hukuki statüsünün muğlaklığı bölgedeki enerji güvenliğine hangi kapsamda etki edebileceği tartışılmıştır.

Hazırlanan tez çalışmasında, Hazar Denizi ve Hazar Havzası hidropolitik ve enerji güvenliği kapsamında incelenecektir. Güvenlik kavramı çevre güvenliği, su güvenliği ve enerji güvenliği çerçevesinde ele alınacak, su politikalarının da kavramsal çerçevesi çizilerek Hazar ülkelerinin izledikleri su politikaları açıklanmaya çalışılacaktır.

Buzan, "*People, States and Fear*" kitabında devlet merkezli çeşitli tanım ve literatürden yola çıkarak güç, adalet, bağımsızlık, tehdit gibi kavramlardan da faydalanarak güvenlik kavramını tehdit ve tehlikeden uzak durma arayışı olarak tanımlar. Bununla birlikte, öznesi insan olan kişisel güvenliği ise sağlık, özgürlük, yaşam, zenginlik gibi unsurların da dahil olduğu; sosyal, ekonomik ve siyasi boyutlar barındıran daha karmaşık bir kavram olarak ele alır (Buzan, 1983: 11-20). Emma Rotschild ise "*What Is Security?*" adlı makalesinde büyük savaşlardan sonra güvenlik kavramının da evrildiğini açıklar. Otuz Yıl Savaşları, Fransız Devrimi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ile Soğuk Savaş da dahil olmak üzere uluslararası düzeyde etkisi olan tüm büyük savaşların güvenlik konseptini etkilediği ve değiştirdiğini savunmaktadır. 1990'lardan itibaren ise artık bireyin güvenliği ("*human security*") ve ortak güvenlik ("*common security*") kavramlarının birlikte gündemde olduğunu belirtir (Rotschild, 1995: 53-61).

Uluslararası sistemde güvenlik yalnızca askeri gücü ifade etmeyen ve günümüzde birden fazla parametre ile ele alınması gereken bir kavramdır. Özellikle soğuk savaş sonrası geleneksel tanımından çıkan ve genişleyen güvenlik kavramı, 1990'lı yıllardan itibaren insan hakları, ekonomi, çevre, salgın hastalıklar, sosyal adaletsizlik, uyuşturucu ticareti, vb. insanları bireysel

olarak da ilgilendiren ve devletlerin sahip olduğu gücü etkileyen kavramlar olarak güvenlik sorunları arasında yer almaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde ağırlıklı olarak güvenlik kapsamı askeri güç olarak tanımlanmış, bunun haricindeki güvenlik sorunları göz ardı edilerek bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasını, kaynakların yeniden tahsis edilmesini ve belki de en önemlisi savaş yapılmasını meşrulaştırıcı bir kavram olarak kullanılmıştır (Baldwin, 1997).

Güç rekabeti ve güvenlik tehdidi devletler arası iş birliğini gerektirebilmekte, buna karşın kutuplaşmayı da artırabilmektedir. Son otuz yılda güvenlik yaklaşımlarının değişmesi ve farklı parametrelerin de güvenlik konseptine dahil edilmesi, ulusal ve uluslararası güvenliğe tehdit olabilecek unsurlar değişmeye başlamıştır fakat bu tartışmalı bir değişimdir. Örneğin Baylis (2008), 2000’li yıllardan itibaren uluslararası siyaset ve kamuoyunda iş birliği ve kalıcı barışın sağlanabileceği inancının gereksiz bir coşkunluğa yol açtığını, 11 Eylül olayları sonrasında yaşanan gelişmelerden yola çıkarak klasik güvenlik anlayışının henüz önemini yitirmediğini belirtmiştir.

Güvenlik konseptinin değişmesiyle birlikte öne çıkan bir konu da enerji güvenliği olmuştur. Enerji güvenliği, kesintisiz ve güvenilir enerji temini olarak ifade edilmekte; enerji kaynağının mevcudiyeti, ulaşılabilirliği, sürdürülebilirliği ve ekonomikliği kapsamında değerlendirilmektedir (Tuğrul, 2017). Teknolojinin gelişmesi, üretimin artması ve kaynakların kıtlığı ile ön plana çıkan enerji güvenliği kavramı, enerji kaynağının temini ve kullanımı kapsamında toplumların refah düzeyini de etkileyen bir unsur olmuştur. Enerjinin kaynaklarının sınırlı olması, coğrafi olarak eşit dağılmaması, ülkeler arasında yaşanan krizler, terörizm ve enerji kaynaklarına ulaşım konusunda tehdidin artması enerji güvenliğini etkileyen unsurlardır. Birinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde Churchill’in İngiliz donanmasına ait gemilerin yakıt ihtiyacının kömürden değil petrolden karşılanmasına ilişkin verdiği stratejik kararda, Galler’den gelen kömürden vazgeçerek İran’dan gelecek -güvensiz- petrole yönelmesi ve enerji

kaynaklarında güvenlik için “çeşitlilik”¹ vurgusu yapması enerji güvenliği kavramı için temel oluşturmuştur (Yergin, 2006). Ayrıca, enerji güvenliğini etkileyen bir diğer unsur da ekonomik olarak değerlendirilebilecek olan 1973 yılında meydana gelen petrol krizidir. Arap-İsrail savaşında Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği’nde (OPEC) petrol fiyatlarının yükseltilmesi kararı ve Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC) ülkelerinin petrol üretimini azaltma kararı alması petrol ihtiyacı bulunan gelişmiş ülkeler için bir krize sebep olmuştur (Öztürk & Saygın, 2017).

Hidropolitik kavramı, bir diğer deyişle su politikaları, su kaynaklarının kullanılması, paylaşılması, yönetilmesine ilişkin ulusal ve uluslararası politik stratejileri inceleyen bir disiplindir. Hidropolitik ayrıca, su kaynaklarının kullanımı ve paylaşımı çerçevesinde ülkeler arası çıkar ilişkilerini etkileyen ve sudan yararlanma kapsamında ekonomik, politik ve hukuki politikaları da inceleyen disiplinler arası bir bilim alanı olarak tanımlanmaktadır (Yıldız, 2014).

Su kaynaklarının kontrolü hem ülkelerin iç politikalarını hem de özellikle paylaşım sular için uluslararası etkisi olan bir alandır. Suyun akış hızı, su yataklarının yönü, suyun kirletilmesi gibi konular aşağı ve yukarı havza ülkelerini etkilemektedir. Bununla birlikte Hazar Denizi gibi kapalı havzada bulunan bir su kütlesi için su kaynaklarının paylaşımı, balıkçılık ve su yolunu kullanacak boru hatları, ticari yönden de değerlendirilmesi gereken unsurlardır. Turton (2002) hidropolitik kavramını dört ana konsept üzerinden belirtmiştir: Su ve çatışma, su ve çevre, su ve güvenlik, su ve toplum-kültür. Çok boyutlu değerlendirilen hidropolitik kavramı, çatışma ve iş birliğini beraberinde getiren, devletlerin temel aktör olduğu ve bu çerçevede uluslararası paylaşım suları kapsamaktadır. Uluslararası ilişkiler, enerji, güvenlik, çevre ve ekonomi dallarının bir arada etkilendiği su politikaları, devlet harici uluslararası aktörlerin de iş birliğini geliştirmek amaçlı dahil olduğu multidisipliner bir alandır.

¹ Daniel Yergin Ensuring Energy Security adlı makalesinde Churchill’in enerji kaynakları konusundaki tutumunu "Safety and certainty in oil, lie in variety and variety" olarak belirtmiştir.

1.3. Tez Planı

Hazırlanan tez çalışmasında Hazar Denizi ve Hazar'a kıyısı olan ülkeler su ve enerji kaynakları kapsamında irdelenerek farklı bölümlerde açıklanacaktır. Giriş bölümünde tezin temel amacı ve kapsamı, tezin yöntemi, tez çerçevesinde odaklanılacak kavramlara ilişkin teorik çerçeve ile temel kavramlara yer verilmiştir.

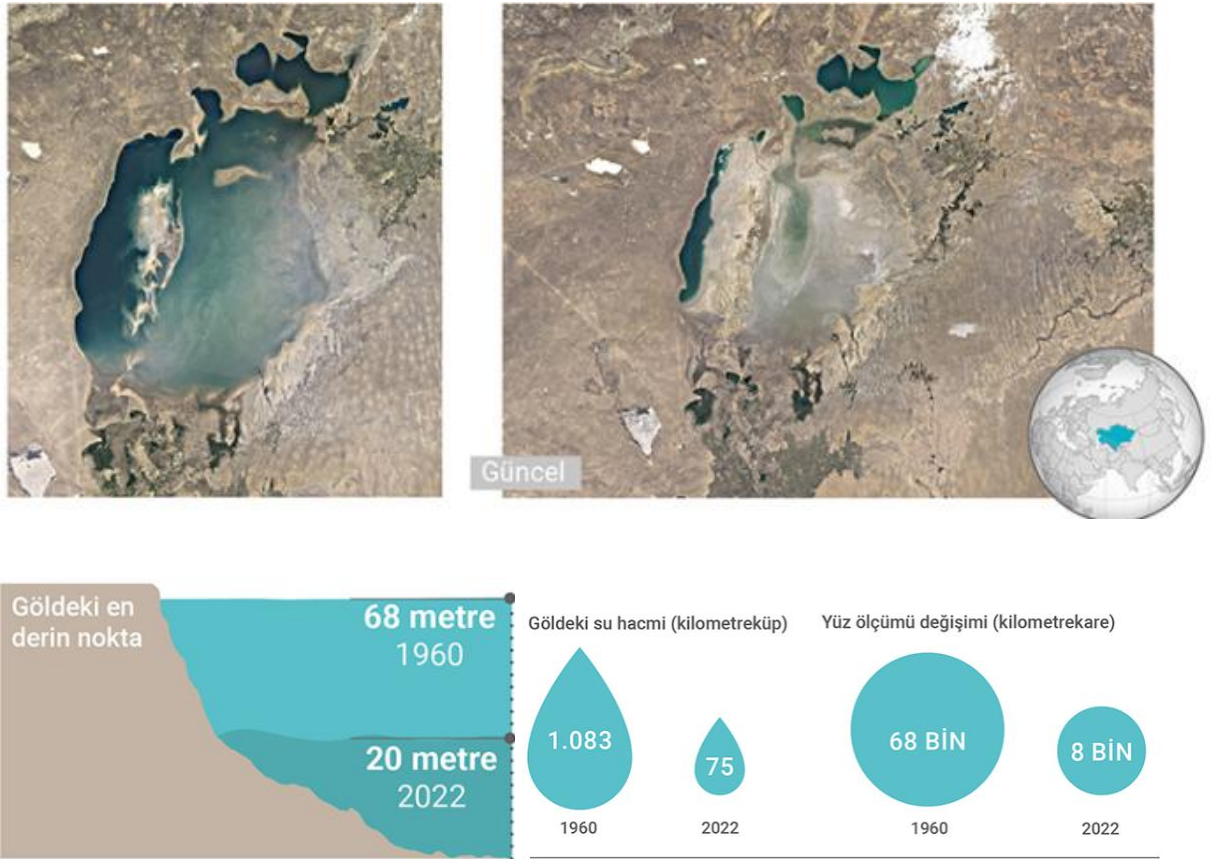
İkinci bölümde Hazar Havzası hidropolitik açıdan incelenerek Havza'nın coğrafi özellikleri üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte, Hazar'ın tartışmalı olan hukuki statüsü ile ilgili bilgilere yer verilecektir. Ardından Hazar havzası su kaynakları açısından değerlendirilerek su kaynaklarının mevcut durumu konuları ülke bazında ele alınacak, havzanın hidropolitik açıdan önemi incelenecektir. Ek olarak Hazar Denizi'nde su ve çevre güvenliği kapsamındaki çalışmalar yer alacaktır.

Üçüncü bölümde ise enerji kaynakları ve enerji güvenliğine ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır. Hazar'a kıyıdaş ülkeler ve çevre ülkeler kapsamında enerji güvenliği ele alınacak, uluslararası iş birlikleri ve Hazar Denizi'nin uluslararası boyutu incelenecektir.

II. BÖLÜM

HİDROPOLİTİK AÇIDAN HAZAR HAVZASI

Tükenebilir bir kaynak olan su kaynakları, yaşamın devamlılığı ve toplumların gelişmesi açısından değerlendirildiğinde kritik bir güvenlik unsurudur. Su kaynakları çevresinde kurulan ilk medeniyetlerden bu zamana kadar toplum hayatında belirleyici olan su, kurak bölgeler için de güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Hazar coğrafyası, Rusya toprakları dışında, kurak-yarı kurak iklime sahip ve su stresi altında olan ülkelerden oluşmaktadır. Aral Gölü'nün son 30 yılda %90 oranında kuruması sonucu Hazar ülkeleri de olumsuz etkilenmiş, Havza çevresinde su kaynaklı krizler meydana gelmiştir (Dilaver, 2022).

Şekil 1. Aral Gölü'nde Su Seviyesi Değişimi

Kaynak: Abdülkerimov, B. (2023). Orta Asya'nın en büyük çevre felaketi: Aral Gölü'nün kuruması, Anadolu Ajansı.

Ülkeler arasındaki gerginlikler su politikalarına etki edebileceği gibi, su kıtlığı ve suya erişimin zorlaşması da ülkeler arası çatışmalara sebep olabilmektedir. Su sebepli çatışmalarda su kaynağı, havzası ya da suyun işletilmesi ve kullanılmasına ilişkin teknolojiler hedef alınabilmektedir. Santraller, baraj ve boru hatları, arıtma tesisleri doğrudan zarar görebilmekte; su kaynakları çeşitli kimyasallarla kirletilebilmekte, su yolları kapatılabilmekte ve su yataklarının yönü değiştirilebilmektedir. Bu yolla su kaynakları bir silah ve tehdit unsuru olarak kullanılabilir (Maden, 2015).

2.1. Hazar'ın Oluşumu ve Coğrafi Özellikleri

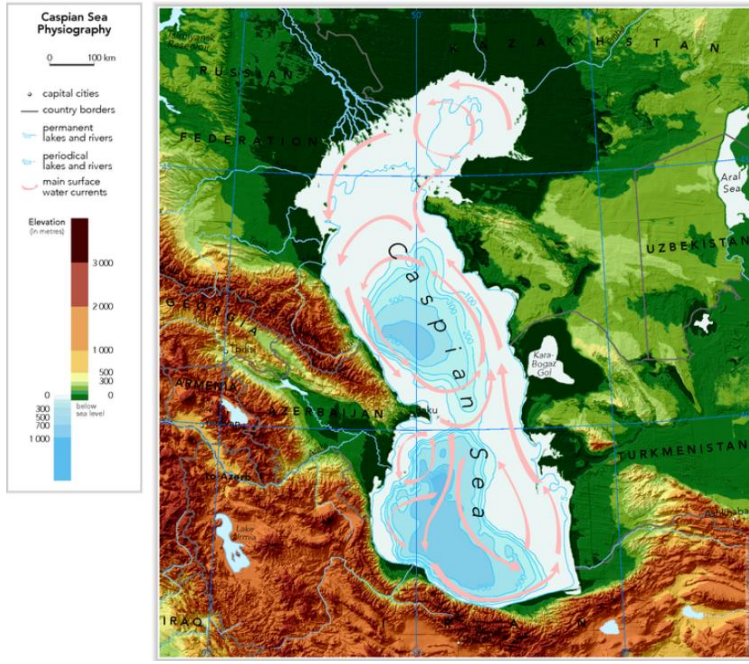
Etrafı Kazakistan, Rusya, Azerbaycan, İran ve Türkmenistan tarafından çevrili olan ve dünyanın en büyük iç denizi olarak kabul edilen Hazar Denizi, barındırdığı özellikleri, doğal kaynakları ve kullanım alanları ile zengin bir havzadır. Yaklaşık 392 bin kilometrekarelik alanı ve 1025 metreye varan derinliği bulunmakta olup büyüklük olarak Baltık Denizi, Adriyatik Denizi, Almanya ve Japonya'nın yüzölçümünden daha büyüktür (Tehran Convention, 2024). Bir kıta içi su olarak da kabul edilen Hazar Denizi, dünyanın toplam göl sularının yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır ve yaklaşık 130 adet farklı akarsu tarafından beslenmektedir. Hazar suyunun %90'ından fazlasını Volga, Aras-Kura, Terek, Ural nehirlerinden akan sular oluşturmaktadır (Caspian Environment Programme, 2024). Avrupa'nın en uzun nehri olan Volga, Rusya topraklarından başlayıp Hazar Denizi'ne dökülmektedir. Aras ve Kura Nehri ise Türkiye'de doğup Azerbaycan'da birleşir, oradan da Hazar Denizi'ne dökülür. Terek Nehri Gürcistan'da doğup Rusya'dan geçerek, Ural Nehri ise Kazakistan'dan Hazar Denizi'ne dökülmektedir.

Şekil 2. Hazar Denizi'ne Dökülen Başlıca Nehirler

Kaynak: (Haghani,S., Leroy, S.A.G., Recent avulsion history of Sefidrud, South west of the Caspian Sea (Caspian Sea))

Hazar Denizi fiziki yapısı sebebiyle Kuzey, Orta ve Güney Hazar olmak üzere 3 farklı bölgeye ayrılmaktadır. Deniz'in %25'i kuzey, %36'sı orta, %39'u ise güney bölgesinde olacak şekilde ayrılmıştır. Hazar Denizi bölgelerine göre derinlik açısından farklılık göstermekte olup kuzeyinde derinlik 4 metreye kadar düşerken güneyinde 1025 metreye kadar çıkmakta, derinlik kuzeyden güneye doğru artmaktadır (Tehran Convention, 2024). Buna paralel olarak su hacmi ve tuzluluk oranı da kuzeyden güneye doğru fazlalaşır. Hazar'ın kuzeyinde yaz ayları yüzey sıcaklığı 24 dereceye kadar yükselirken kış aylarında -12 dereceye kadar düşerek donmaktadır. Güney bölgelerinde ise yazın 28 dereceyi görürken kış aylarında yaklaşık 9 dereceye düşmektedir (Encyclopedia Iranica, 2024).

Şekil 3. Hazar Denizi Derinlik Dağılımı

Kaynak: European Environment Agency, 2024

Hazar Denizi, okyanus suyu ile karşılaştırıldığında 3 kat daha az tuzlu bir yapıya sahiptir. Hem deniz hem de göl özellikleri barındıran Hazar Denizi'nin oluşumu üzerine de çalışmalar yürütülmektedir. Bundan yaklaşık 170 milyon yıl önce tek kıta olan Pangea'nın ayrılmaya başlamasıyla günümüzdeki kıtaların ilk hali oluşmaya başlamıştır. Hazar Denizi'nin yaklaşık 5 milyon yıl önce, Doğu Akdeniz ve Karadeniz ile, kıtalar oluşurken gerçekleşen tektonik olaylar sonucu daralan Tetis okyanusunun bir bölümünü oluşturan bir iç deniz haline geldiği bilinmektedir (Ergün, 2024; NASA, 2010).

Hazar Denizi havzası ve kıyıları antik bir coğrafya olup zengin kaynakları ve ticaret avantajları sebebiyle geçmişten günümüze önemli bir bölge olarak kabul edilmiştir. Günümüzde 5 farklı ülkenin kıyısında bulunduğu ve kaynaklarını paylaştığı Hazar Denizi, 1991 yılına kadar Sovyetler Rusya egemenliğindeydi. Tarihte farklı isimler alan Hazar Denizi'nin en eski adı "Şerq Denizi" olarak bilinmektedir ve Hırkan Denizi, Vouru Kaşa, Deylem, Kuzgun, Şizir, Dorsan, Qara, Nemrud, Yadelli gibi isimleri de aldığı, Hazar Hakanlığı'nın 7.-10.

yüzyıllar arasında bölgede hüküm sürmesiyle Hazar Denizi adını aldığı belirtilmektedir (Samedov & Kuruçim, 2017: 32). Tarih boyunca bölgede birçok devlet kurulmuş, bu devletlerde farklı halklar birlikte yaşamışlardır. Türk halkları başta olmak üzere Parfiya Devleti'ni kuran Parfiyalılar, Albaniya Devleti'ni kuran Albanlar, Utiler, Kaspiler, Geller, Legler gibi birçok kavim bölgeye yerleşmiş; Moğol ve Pers İmparatorlukları bölgede hüküm sürmüşlerdir (Samedov & Kuruçim, 2017:33 ; Erinç, 1998: 109-113). Milattan önce Yunanlılar tarafından ve sonrasında Venedikliler ile Cenevizliler tarafından ticaret amaçlı kullanılan Hazar Denizi, 1870'lerden sonra bölgenin petrol yatakları bakımından zengin olduğunun keşfedilmesi üzerine Almanya, Büyük Britanya, Fransa gibi Batılı güçlerin de dikkatini çekmiştir. Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan önce de Rus hükümdarlığı tarafından yönetilmekte olup Soğuk Savaş dönemi boyunca da Sovyet egemenliğinde kalmıştır (Yadav, 2017).

2.2. Çevre – Su Güvenliği ve Hidropolitik

Soğuk Savaş dönemi ve öncesinde devletler güvenliğin temel öznesi iken 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren olmak üzere birey ve çevre unsurları da artık güvenlik kavramının özneleri haline gelmeye başlamıştır. Bu noktada uluslararası örgütler, konferanslar ve küresel programlar birey ve çevre kapsamında güvenlik anlayışına yön veren aktörler olmuştur. Tablo 1'de insan ve çevre güvenliği ile kalkınma konularının global düzeyde önemli kilometre taşları olan bazı uluslararası örgütler, konferanslar ve raporlar belirtilmiştir:

Tablo 1. İnsan, Çevre ve Kalkınma Kapsamında Önemli Konferans ve Raporlar

Zirve, Konferans ve Raporlar	Yıl
BM Kalkınma Programı - İnsani Gelişme Raporu	1965
BM Çevre Programı	1972
Stockholm Konferansı	1972
BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu	1983
Brutland Raporu	1986
BM Rio Konferansı	1992
BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi	1992
Kyoto Protokolü	1997
BM Milenyum Kalkınma Zirvesi - New York	2000
BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi - Johannesburg	2002
Milenyum Kalkınma Hedefleri Zirvesi - New York	2010
BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı - Rio	2012
Kyoto Protokolü - Doha Değişikliği	2012
BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi - New York	2015
BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi - Stockholm	2022

21. yüzyılın başlamasıyla birlikte çevre ve insan artık güvenlik kavramını yadsınamaz olarak etkileyeni ve güvenlikten etkileneni konumuna gelmiştir. Çevre ve çevre güvenliği ile ilgili konuların ele alınması her ne kadar yakın bir tarih olarak gözüксе de küresel olarak 1950’li yıllarda ilk adımlarının atıldığını görmekteyiz. 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Konferansı’nda iklim değişikliği ilk kez gündem olmuştur. Aynı yıl Birleşmiş Milletler (BM) Çevre Programı kapsamında su kaynakları, deniz memelileri, yenilenebilir enerji kaynakları, çölleşme, ormanlar, çevre ve kalkınma konuları ön plana çıkmıştır (Jackson, 2007).

Çevre güvenliği özellikle 21. yüzyıl itibarıyla hem canlı hayatının ve kaynakların varlığının devamı hem de devletlerin çıkarları kapsamında ele alınan, uluslararası sistemin klasik güvenlik yaklaşımının değişmesiyle toplumlar, devletler ve uluslararası örgütlerin birlikte çalıştığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre, canlıların yaşadığı ve canlı-cansız tüm varlıklarla çevrili olan insan müdahalesi ile yapılmış ya da doğrudan doğanın oluşturduğu

yaşam alanıdır (Sadıku, 2020). Güvenlik ise, önceki bölümlerde de tanımı yapıldığı üzere, kısaca korkudan bağımsız varlığını sürdürebilme, tehdit ve tehlikelerden korunma refleksi olarak tanımlanmaktadır.

Güvenlik kavramının çeşitli dalları bulunmaktadır. Çevre güvenliği kavramı, güvenlik kapsamında değerlendirilen ana unsurlardan biridir. Çevre güvenliği, canlı yaşamını sürdürdüğü ve temel ihtiyaç olan doğal kaynakları da içeren alan ve kaynakların korunması, gözetilmesi şeklinde tanımlanabilir. ABD Dışişleri Bakanlığı arşivinde yer alan Çevresel Güvenlik Tehlikesi Raporunda çevre güvenliği bölgesel ve ulusal güvenliğin bir unsuru olarak tanımlanmıştır. Bu tanım kaynaklara ve tedarik hatlarına yönelik tehditler de dahil olmak üzere enerji tehditlerinin azaltılması ve önlenmesi ile yabancı ülkelerde veya ABD için önemli bölgelerde siyasi ve ekonomik istikrarsızlığa veya çatışmaya doğrudan katkıda bulunan çevresel riskler ve ilgili stresleri kapsamaktadır (US Department of State, 2001). Tanımda da görüldüğü üzere, güvenlik kavramını klasik anlamda ele alınmıştır ve çevresel riskler, doğa tahribatı, insan ve diğer canlıların güvenlik öznesi olarak yer almamaktadır. Buna karşın ilerleyen yıllarda güvenlik algısına paralel olarak ve çevre güvenliğinin kapsamının da değiştiğini görmekteyiz. Tam da bu ayrım noktasında Smith (2023), geleneksel ve günümüz güvenlik karşılaştırmasında çevresel güvenliğe ilişkin şu soruyu sormaktadır:

“Çevre konuları geleneksel güvenlik sorunlarıyla ve özellikle şiddet içeren konularıyla ilişkisi olduğu için mi güvenlik problemi olarak ele alınmalı (daha çok geleneksel görüş), yoksa bu çevre sorunları bizzat insan yaşamının kalitesine ve geleceğine zarar verebileceği için mi kendi başına bir güvenlik sorunu olarak dikkate alınmalı (daha az geleneksel ya da insan güvenliği görüşü)?”

Sönmezoğlu (2005), Uluslararası İlişkiler Sözlüğü'nde çevre sorununu tüm dünyayı olumsuz yönde etkileyen ve en önemli küresel sorun haline gelen çevresel bozulma olarak tanımlar. Çevre sorunu bir yanda su savaşları, kaynak savaşları, uluslararası gerginlikler ya da

devlet çıkarının odak noktası olduğu realizm ya da neo-realizm çerçevesindeki görüşler ile ele alınırken diğer yanda insan odaklı, doğa mirasının sürdürülebilirliği ve gelecek nesillerin hakları kapsamında ele alınmıştır. Bir manada eski ve yeninin çatışması olarak değerlendirilebilen bu tartışmada her kapsamın da günümüzde gündemde olduğu ve gelecekte de gündemde olacağı görülmektedir. Fakat konunun temelinde doğal kaynaklar, canlılar ve ülkeler (yönetimler) çevre güvenliğinin temel aktörleri olarak düşünülebilir.

Çevre sorunu, çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki baskı ve bu baskının olumsuz etkileri olarak ele alınabilir. Dixon (1995), çevresel baskının çevresel kirlenme ya da bozulma olarak değil yenilenebilir kaynakların kıtlığı sebebiyle olduğunu belirtir ve çevresel kıtlık kavramını 3 temel sebebe dayandırır: kaynak arzının bozulma ve tükenmesi sebebiyle düşmesi, nüfusun artmasıyla talebin ve kaynak tüketiminin artması, kaynakların eşitsiz dağılımı. Bu nedenle bozulma ve kirlenmeden ziyade kaynak kıtlığına odaklanılması gerektiğini iddia etmektedir. Fakat ilerleyen yıllarda görüldüğü üzere, kaynakların kıtlığı artık kabul edilmiş bir gerçektir ve doğanın tahribatı, atık sorunu, küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi, fosil yakıtların kullanımı, hava ve su kirliliği gibi ciddi ve uluslararası güvenliği etkileyecek konular az olan mevcut kaynakların bozulmamasına odaklanmayı gerektirmektedir.

Kaynakların kıtlığı, tükenebilirliği ve kirletilmesi üzerine farklı teoriler bulunmaktadır. Nüfus teorisi ve politikaları, yoksulluk, kaynaklar ile ilgili çalışmalar yapan 18.-19.yüzyıl düşünürü Thomas Robert Malthus, insan nüfusunun katlanarak artmasına karşın gıda üretiminin doğrusal bir şekilde arttığını ve bu durumun bir süre sonra ciddi bir biçimde gıda yetersizliğine sebep olacağını savunmaktadır. “*Malthusçuluk*” olarak da bilinen bu düşünce akımının önemli özelliklerinden biri, çatışma teorisine de dahil olmuş bir konu olan, kaynak ve gıda kıtlığının bir noktada çatışma sebebi olacağıdır ve genel argümanı dünya üzerinde kaynakların sınırlı olması, insan aklının bu kaynak stresine karşı dayanma durumunun kısıtlılığıdır (Gleditsch & Theisen, 2010: 222). Neo-Malthusçu teoride ise bu görüşe paralel olarak sınırlı kaynakların

sınırsız nüfusu besleyemeyeceği belirtilse de daha radikal bir şekilde kıt kaynakların savaşmak için yeterli bir sebep olacağı ve büyüyen nüfusun iklim değişikliğine de etki edeceği, bu sebeple nüfus artışına karşı önlem alınması gerektiği görüşü savunulmaktadır (Gleditsch & Theisen, 2010: 222; Karaca, 2022: 105). Tükenebilir kaynaklar ve artan nüfus konusunda daha iyimser yaklaşan ve özgürlükçü-liberal düşünce tarzına eğilimli olan “*Cornucopian*” teorisyenleri ise Malthusçuluk tezlerinin tam tersi olarak kaynakların tükenemez olduğu, doğanın ve dünyanın bereketliliği ve yeterliliği ile sermaye, emek ve gelişen teknoloji sayesinde üretilebileceği ve yenilenebileceği düşüncesini savunmaktadır (Jonsson, 2014).

Çevre sorunu bugün uluslararası ölçekte ele alınmakta ve ülkelerin hem birbirleriyle hem de uluslararası organizasyonlar vasıtasıyla olumsuz etkilerini, risklerini azaltmak amacıyla iş birliği yaptığı bir kavramdır. Birleşmiş Milletler kapsamında kurulan Çevre Programı, Gıda ve Tarım Örgütü, Kalkınma Programı, Küresel Çevre Fonu, Arktik Konseyi, Dünya Doğayı Koruma Vakfı, BM Su Konferansı gibi çeşitli küresel ve bölgesel organizasyonlar çevre sorunu kapsamında ülkeler arasındaki iş birliklerini geliştirmekte, gerçekleştirilen projeler ile çevre bilinci oluşturulmakta ve çevre risklerinin azaltılması amaçlanmaktadır.

Su güvenliği, kaynakların eşitsiz dağılımı kapsamında bir risk oluşturan ve çevre güvenliğinin en önemli alt başlıklarından biridir. Su kirliliği, kıtlığı, suya erişilebilirlik kavramları ile doğrudan ilişkilidir. Bununla birlikte su kaynaklarının paylaşımı, yönetimi gibi konular da su güvenliğini etkileyen unsurlardır. Su güvenliği özetle; toplumun geçim kaynaklarını, insan refahını, sosyo-ekonomik kalkınmayı sürdürmek ve su kaynaklı kirlilik, afet gibi risklere karşı koruma sağlamak, ekosistemi korumak, barış ve siyasi istikrar içinde uygun kalitede ve yeterli miktarda suya sürdürülebilir şekilde insanların ulaşabilmesini sağlamak olarak tanımlanmaktadır (UN-Water, 2013).

Gıda, toplum sağlığı ve enerji güvenliği gibi konuları doğrudan ilgilendiren su güvenliği, sağlanmadığında ekonomik ve siyasi istikrarı etkileyebilecek bir risk teşkil

etmektedir. Bunun bir başka bağı unsuru da iklim değişikliği ve küresel ısınma sorunudur. Yağışların azaldığı, ısınma ve buharlaşmanın arttığı, göllerin kuruduğu ve yer altı sularının azaldığı dünyada iklim değişikliği ile su güvenliği de tehdit altındadır. Artan nüfus, bilinçsiz tüketim ve hatta bilinçsiz üretim, yakın gelecekte ciddi bir su sorunu ve kuraklık ile karşı karşıya kalacağımızın göstergesidir. 2024 BM Dünya Su Kalkınma Raporu'na göre, su ihtiyacı 1980'lerden bu yana her yıl %1 oranında artmaktadır. Tarım, sanayi ve evsel kullanımlarda yoğunlaşan su talebi nüfusun şehirlerde yoğunlaşması ve şehirlerin büyümesine paralel olarak artmaktadır (UNESCO, 2024).

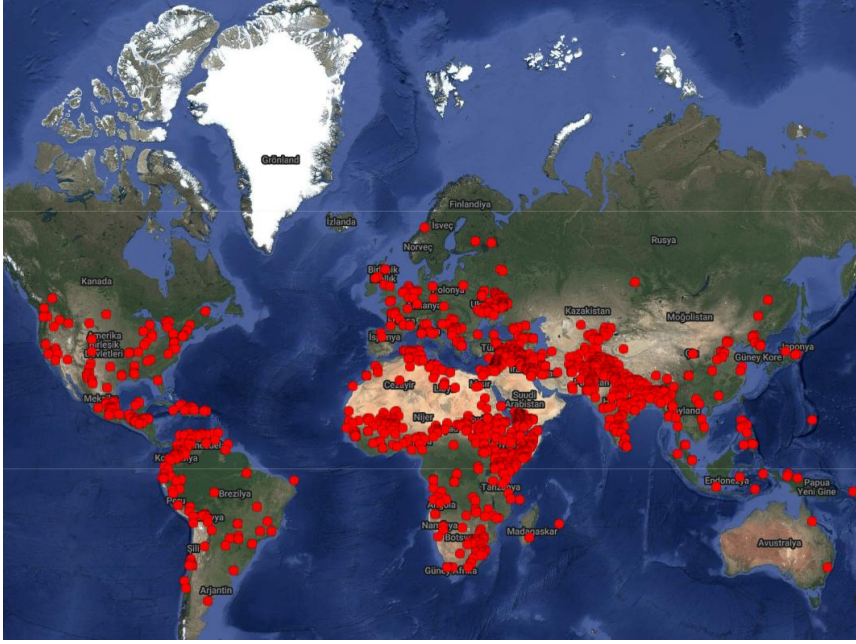
1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen ve 178 ülkenin katıldığı Dünya Zirvesi'nde, insan yaşamı ve çevreyi korumak amaçlı sürdürülebilir kalkınma hedefleri belirlenmiştir. Kalkınma için kaynakların korunması ve yönetimi kapsamında tüm çevresel unsur ve sorunlar gündemde olmakla birlikte okyanuslar, kapalı ve yarı kapalı tüm denizler, kıyıları ve buralarda yaşayan canlı-cansız tüm kaynaklar, tatlı su kaynakları ve bu kaynakların temini ile yönetimi konuları ele alınmıştır (UN, 1992). 2015 yılında gerçekleşen Birleşmiş Milletler Kalkınma Zirvesi'nde 2030 yılı kalkınma hedefleri belirlenmiş ve birbiri ile ilintili 17 adet temel konu üzerinde anlaşılmıştır. Bu hedefler sırasıyla şu şekildedir: yoksulluğun giderilmesi, açlığın giderilmesi, sağlıklı ve kaliteli yaşam, nitelikli eğitim, cinsiyet eşitliği, temiz su ve sanitasyon, erişilebilir temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi yenilik ve altyapı, eşitsizliğin azaltılması, sürdürülebilir şehirler ve toplumlar, sorumlu tüketim ve üretim, iklim hareketi, suda yaşam, karasal yaşam, refah, adalet ve güçlü kurumlar, amaçlar için ortaklıklar.

Temiz su ve sanitasyon hedefi kapsamında toplamda 6 aşama ve alt başlık belirlenmiştir. Bunlardan birincisi içme suyu tedarikinde uluslararası iş birlikleri ve katılımıdır. İkinci konu sanitasyon ve hijyen olarak belirtilmektedir. Sanitasyon genel olarak atık suların arıtılması ve temiz içme suyunu ifade etmektedir. Temel bir insan hakkı olan temiz içme suyuna erişim,

günümüzde milyonlarca insanın hala ulaşamadığı bir kaynaktır. UNICEF raporuna göre 2023 yılında 115 milyon insan hala arıtılmış sudan uzak, yüzey sularından doğrudan su temin etmektedir; 296 milyon insan ise korumasız kaynaklardan su temin etmektedir (UNICEF, 2023). Üçüncü alt başlık atık su ve su kalitesine ilişkin olup su kalitesinin yükseltilmesi, evsel ve sanayi atık sularının doğru şekilde arıtılması odaklıdır. Dördüncü madde ise su kullanımının etkinliği ve su stresi konularını içermektedir. Giderek artan su kaynaklarının kullanımı, tatlı suların çekilmesi hususlarına vurgu yapılmaktadır. Beşinci konu ise uluslararası iş birliği ve entegre su yönetim sistemlerinin kurulması, geliştirilmesine ilişkin hedefleri içermektedir. Altıncı ve son başlık ise su odaklı ekosistemlerdeki zaman içinde meydana gelen değişikliklerin incelenmesi ve izlenmesi çerçevesinde belirlenen hedefi kapsamaktadır (UNESCO, 2024).

Temiz su, temiz suya erişim, sanitasyon, kaynakların doğru kullanımı, sınıraşan su kaynaklarında ülkelerin birlikte hareket etmesi ve su yönetim planlarının oluşturulması ile aynı zamanda toplumların su kullanımını konusunda bilinçlendirilmesi su güvenliğinin önemli unsurlarıdır. Fakat bu çalışma ve iş birlikleri haricinde su kaynaklarına farklı tehditler de mevcuttur, bu tehditlerin en kritik olanlarından biri küresel ve bölgesel savaşlardır.

Pasifik Enstitüsü tarafından yayımlanan Su Çatışmaları Kronolojisi verisine göre, su kaynaklı çatışmalar milattan öncesine dayanmaktadır. Kayıtlara geçen toplamda 1920 adet su kaynaklı çatışma bulunmakta, bu çatışmaların yoğunlaştığı bölgelerin de Asya ve Afrika kıtaları olduğu görülmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra su sebebiyle çatışmaların artmıştır.

Şekil 4. Su Kaynaklı Çatışmalar Haritası

Kaynak: (<https://www.worldwater.org/conflict/map/>)

Tablo 2. Tarih Boyunca Gerçekleşen Su Kaynaklı Çatışmalar

Bölge	Çatışma Sayısı
Batı Asya	593
Güney Asya	342
Sahra Altı Afrika	333
Latin Amerika ve Karayipler	197
Kuzey Afrika	111
Doğu Avrupa	107
Kuzey Amerika	59
Güneydoğu Asya	41
Doğu Asya	36
Güney Avrupa	35
Batı Avrupa	30
Orta Asya	23
Kuzey Avrupa	8
Avustralya ve Yeni Zelanda	2
Doğu Asya; Doğu Avrupa	1
Melanezya	1
Batı Asya; Kuzey Afrika	1

Kaynak: (<https://www.worldwater.org/water-conflict/>)

Bu çatışmalar 2023 yılında dramatik bir şekilde yükselmiş, 2022 yılına göre %150 artışla 347 olay kayıt altına alınmıştır (Pacific Institute, 2024). Bu saldırılarda amaç kimi zaman doğrudan su kaynakları üzerinde hakimiyet kurmak olurken kimi zaman ise su kaynaklarını bir silah olarak kullanmaktır. Su kaynakları bir biyolojik ve kimyasal silah olarak kullanılabilir, su kaynakları üzerindeki baraj ya da arıtma tesisleri yok edilebilir, ya da su kaynaklarının dijital yönetim sistemleri siber saldırılara maruz kalabilir. Örneğin 2023 yılında başlayan İsrail-Filistin savaşında İsrail'in çatışmalar sırasında 90 kez su kuyuları, su pompaları ve sulama sistemlerine saldırdığı kayıtlara geçmiştir (The Guardian, 2024). Bununla birlikte, 2024 yılında ABD'nin en büyük su kuruluşu "American Water" siber saldırıya uğramıştır ve bu saldırıda su arıtma planları, şebekeler ve altyapı sistemlerinin hedef alındığı belirtilmiştir (CNBC, 2024).

Su kaynaklarının üzerindeki stres küresel bir sorun olup yine küresel bir şekilde ele alınmaktadır fakat ülkelerin içinde bulunduğu kriz ve çatışma durumları, nüfusun ve bağlantılı olarak üretim ve tüketimin artması su kaynaklarını tehlikeye atmaya devam etmektedir.

Hidropolitik (*Hydropolitics*) kavramı, kelimenin içeriği itibarıyla su politikaları, suyun kullanımı, yönetimi, güvenliği unsurlarını içeren, uluslararası ilişkiler-güvenlik çerçevesine görece yeni dahil olan bir disiplindir. Kelime olarak su anlamına gelen "*Hidro*" ve "*Politique*" kelimelerinin birleşiminden türetilmiş, su ve suya ilişkin özellikler ile izlenen politikaların geneline verilen bir isimdir. Aristoteles'e göre her toplum iyiyi amaçlar ve toplumda gerçekleştirilen her hareket iyiyi bulmak içindir. "*Polis*"in, yani "şehir" ya da modern devletin temelini oluşturan toplumun iyiyi ya da mutlu hayatı amaçlamak ve aramak kapsamında izledikleri yol politikayı oluşturur (Miller, 1980: 62-63). Daha güncel anlamıyla politika, insan ve toplum ilişkilerini doğrudan ilgilendiren her türlü kavramı içeren eylemler bütünüdür. Hidropolitik kavramı ise tükenebilir bir kaynak olan suyun kullanımı, yönetimi, paylaşımı dahil su ile ilgili toplumsal ya da uluslararası ilişkilerin bütünü olarak tanımlanabilir. Yıldız, hidropolitik kavramını "... ülkeler arasında su kaynaklarının kullanımı nedeniyle ortaya çıkan

çıkar ilişkilerini değerlendirerek, sudan yararlanmaya dönük sosyoekonomik, politik ve hukuki önlemlerin alınmasına yönelik politikaları inceleyen multidisipliner bir bilim alanı” olarak tanımlamaktadır (Yıldız, 2014).

Hidropolitik disiplinler arası bir kavram olup uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, politik ekonomi, çevre bilimi, mühendislik ve hukuk gibi birçok alanın kapsamına girmektedir. Geçmiş dönemde hidropolitik daha çok çatışma, ülkeler ya da bölgeler arası su savaşları çerçevesinde değerlendirilmekteydi. Fakat sonrasında, özellikle sınıraşan suların yönetimi kapsamında ülkeler arasındaki etkileşim ve iş birliğinin daha çok vurgulanmaya başladığı, devletlerin havza yönetim politikalarında söylemler ve kavramlar üzerine yoğunlaştığı, politikalar ürettiği, havza yönetiminde söylemler üzerine bir güç ilişkisinin oluştuğu görülmüştür (Bréthaut vd., 2021). Başka bir deyişle hidropolitik kavramını su çerçevesinde devletlerin uyguladığı politika, yönetim biçimi ve gerek iç sular gerekse sınıraşan sular kapsamındaki yaklaşımı olarak açıklayabiliriz. Suyun fiziki özellikleri, imkanları, kullanılabilirliği, miktarı gibi bileşenler ise sosyal bilimler ile fen bilimleri ve mühendislik alanlarının dahil olduğu unsurlardır ve devletlerin uyguladığı politikalar ile doğrudan etkileşim içindedir.

Turton, hidropolitik kavramını kapsam ve ele alınan konuların çeşitliliği bağlamında açıklayarak çatışma ve çatışmanın azaltılması, su hizmeti, gıda için su, suyun sosyal değeri, suyun siyasi değeri, suyun psikolojik değeri, su talebi yönetimi, bir saldırı hedefi olarak su, bir barış aracı olarak su, su ve toplumsal cinsiyet, su ve ekosistemler ve sürdürülebilir kalkınmada kritik bir unsur olarak su gibi konuları içerecek şekilde sonsuz genişlikte olduğunu belirtir (Turton&Henwood, 2002). Bu doğrultuda hidropolitik kavramının temel aktörleri devletler ve uluslararası aktörler ile birey ve toplumdur.

Su, tükenebilir bir doğal kaynaktır. Dünya üzerinde diğer doğal kaynakların olduğu gibi suyun da eşitsiz dağılımı mevcuttur. Bu durum da kimi zaman çatışma riskini doğurur, kimi

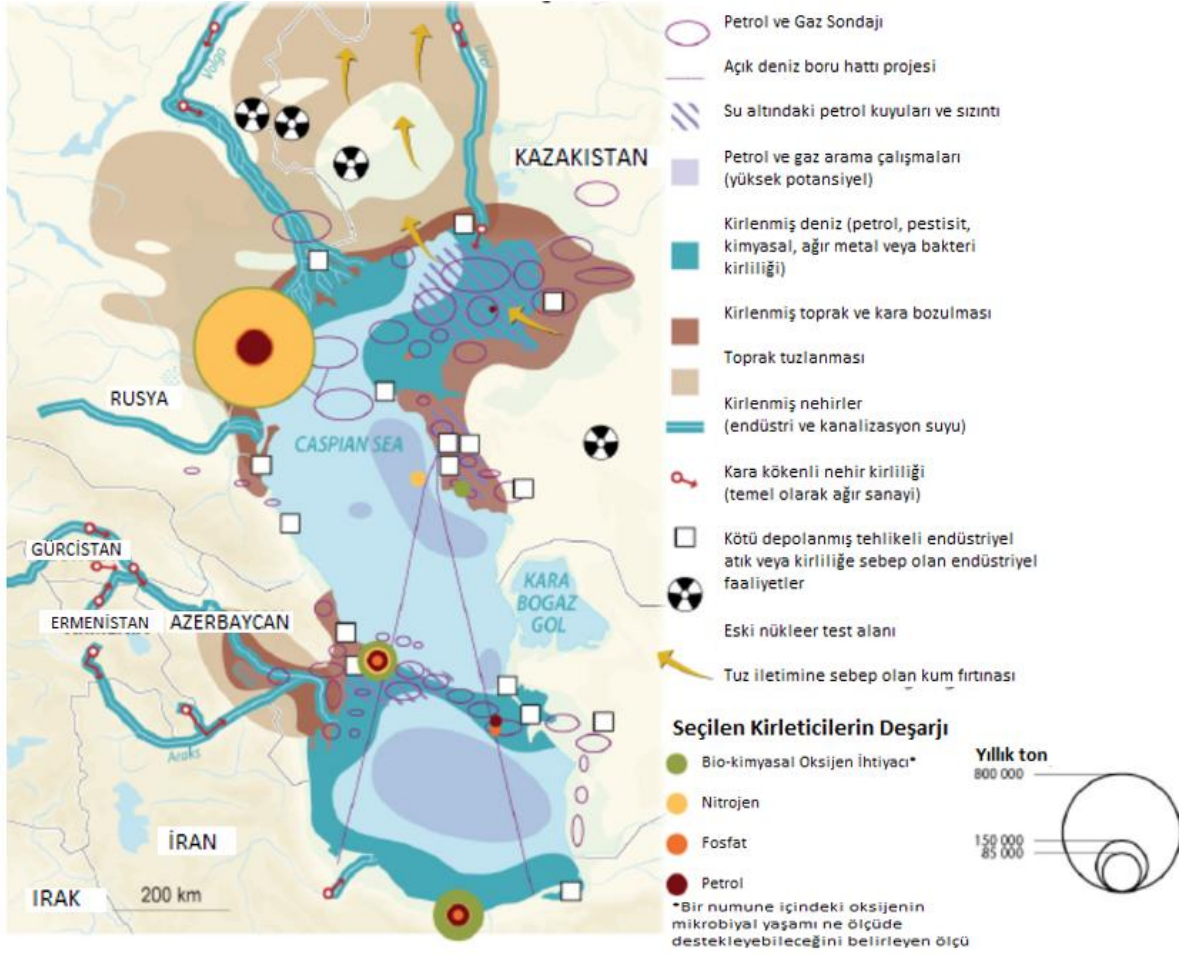
zaman ise iş birliğini gerekli kılar. Sınır aşan ve sınır oluşturan suların yönetiminde ve kaynak paylaşımında çatışma, anlaşmazlık ve iş birliği durumlarını birlikte görebilmekteyiz. Tezin ana konusu olan ve 5 farklı ülkenin kıyısı olduğu Hazar Denizi, anlaşmazlık ve iş birliklerinin görüldüğü örneklerden biridir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1991 yılı itibarıyla devletler arasında paylaşım ve kaynak kullanımı gerginliği ve güç mücadelesi yaşanmış, İran ve Rusya'nın Hazar Denizi üzerinde baskısı devam ederken Azerbaycan ve Kazakistan'ın da ortak politikalar sergilediği görülmüştür. Hazar Denizi'nde kaynakların paylaşımı ve kullanımı, Hazar'ın hukuki statüsü belirlendikten sonra netleşen bir konu olup anlaşmazlıkları temel düzeyde çözmüştür. Fakat günümüzde ilerleyen enerji koridorları ve ticaret yolları, Hazar'a kıyısı olan bazı devletlerin çıkar çatışması yaşadığını da göstermektedir. Hidropolitik kavramını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde tüm bu gelişmeler, sergilenen tutum ve izlenen politika bu kavramının ayrı birer unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Sınıraşan sular, bir ülke sınırları içinde doğup başka bir ülke ile sınır oluşturan veya başka bir ülkenin topraklarına geçerek denize ya da göle dökülen sular olarak tanımlanır ve sınıraşan bir akarsuya kıyısı olan ülkelere de kıyıdaş ülkeler denmektedir (Erdağ, 2015). Bununla birlikte, aynı akarsu haricinde aynı iç deniz ve göllerde kıyısı olan ülkeler de kıyıdaş olarak değerlendirilmektedir. Hazar Denizi'ne kıyısı olan Kazakistan (1900 km), Türkmenistan (1647 km), Rusya (1476 km), Azerbaycan (820 km) ve İran (657 km) birer kıyıdaş devlettir (Ceferov, 2023: 84). Hazar Denizi'nin sahip olduğu fiziki özellikler ve kaynaklar, Hazar'ın bir ticaret yolu olması ve gerçekleştirilen ticaret hacmi ile bölgenin karşı karşıya kaldığı çevresel tehditler ve çevre güvenliği riskleri, ülkelerin ayrı ayrı ve beraber aldığı tedbirler de kıyıdaşların hidropolitik çerçevede yapılan değerlendirmelerin bir parçasıdır.

Su kaynakları ve çevre politikaları alanında çalışan Prof. Aaron Wolf, 21.yüzyıl itibarıyla su ile ilgili 3 temel sorunun meydana geleceğini belirtmiştir: su kıtlığı, su kıtlığının sebep olacağı siyasi gerginlik ve sınıraşan suların kıyıdaş ülkeler arasında yaratacağı çatışmalar

(Akt. Lufkin, 2017). Bu sorunlar hidropolitik çerçevede ele alındığında toplumsal sağlık problemleri ve bulaşıcı hastalıklara, komşu ve kıyıdaş ülkeler arasında olası çatışma ve savaş durumlarına, aynı zamanda bölgesel ve küresel anlamda kısıtlama, ambargo gibi sonuçlar doğurabilecek riski taşımaktadır.

Hazar Denizi biyolojik çeşitlilik açısından da önemli bir havzadır. Nehirlerden gelen tatlı su akışı, mineral ve besin açısından zengindir bir ortam sağlamaktadır. Ticari balık türleri ve balıkçılığın yaygın olduğu bu bölgede özellikle havyar ve Mersin balığı dünyaca bilinen balık türleri olup çipura, sazan, kefal, levrek, ringa balığı gibi türler de bulunmaktadır. Bu türlerin yetiştiriciliği de ayrıca Hazar Denizi'nde yapılan bir üretim aktivitesidir. Hazar Denizi kıyısındaki ülkeler balıkçılık üretimi ve ticaretinde son yıllarda gelişme göstermiş fakat bununla birlikte tuzlanma artışı, balık yoğunluğunda düşüş, Hazar'ın fiziki şartlarının kötüleşmesiyle su altı canlı varlığı ve çeşitliliği tehlikeye girmiştir. Tuzlanma sebepli bölgedeki fok türünün tehlikede olduğu bilinmektedir. BM Çevre Programı Direktörü Andersen, 2024 yılında Azerbaycan'da gerçekleşen hazar Denizi ve iklim değişikliğine ilişkin konferansın açılış konuşmasında Hazar'ın iklim değişikliği, doğa ve biyoçeşitliliğin yok olması ile kirlilik tehditleri ile karşı karşıla olduğuna vurgu yapmış; 21.yüzyılın sonunda Hazar'da su seviyesinin 18 metre daha düşeceğini ve suyun tuzluluk oranının artacağını belirterek ekosistem, canlı türleri, gıda güvenliği ve hatta bölgedeki istikrarı tehlikeye atacağını belirtmiştir (Andersen, 2024).

Şekil 5. Hazar Denizi ve Çevresindeki Tehlikeler

Kaynak: (<https://www.unep.org/regions/europe/our-projects>)

Önümüzdeki yüzyıllarda öngörülen su kıtlığı ve buna bağlı tarımsal üretimde yavaşlama, hatta üretimin durması ve gıda krizi gibi tehlikelere karşı deniz suyunun tarımsal sulama amaçlı kullanılması çalışmaları gündemdedir. Bu kapsamda Hazar Denizi suyunun üzerinde de farklı laboratuvar deneyleri ile sulamada kullanılıp kullanılmayacağına dair çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan biri, İran'daki Tarbiat Modarres Üniversitesi, İran Toprak ve Su Araştırmaları Enstitüsü ve Avustralya Griffith Üniversitesi araştırmacıları ile gerçekleştirilmiştir. 2004 yılında yapılan çalışmada deniz suyunun ek sulama olarak kullanılmasının su stresini azaltmada önemli rol oynayacağı fakat toprak tuzluluğu artacağı için bitkilerin verimliliği ve büyüme dönemlerinde olumsuz etkilerinin olacağı ortaya konmuştur (Dordipour vd., 2004).

Hazar Denizi suyunun tarımsal sulamada kullanılmasına ilişkin bir başka araştırma da Azerbaycan'da yapılmıştır. Bakü'de bulunan Azerbaycan Devlet Petrol ve Endüstri Üniversitesi'nde araştırmacılar Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinden farklı oranlarda tuz ve kile sahip olan toprak örnekleri alıp bu örnekleri Hazar Denizi'nden alınan ve farklı konsantrasyonlardaki deniz suyu ve damıtılmış su ile yıkayarak kurutmuşlardır. Çalışma sonucunda, bitki türüne bağlı olarak sulama suyu için deniz suyu kullanıldığında tatlı su ile belirli oranlarda karıştırılması veya tatlı su ile tuzlu suyun dönüşümlü olarak kullanılması tavsiye edilmiştir. Sonuç olarak, tatlı su kullanılmadan bitki yetiştirilmesinin uygun olmadığı görülmüştür (Aliyeva vd., 2024). Bu sonuca göre, yıllara içerisinde Hazar'da artacak tuzluluk oranı, ek olarak ihtiyaç duyulacak tatlı su oranını da artıracaktır.

2.3. Hidropolitik Açıdan Hazar Ülkeleri

2.3.1. Azerbaycan

Gürcistan, İran ve Ermenistan ile kara sınırı komşusu, Hazar Denizi'nde de Rusya, Türkmenistan ve Kazakistan ile kıyıdaş olan Azerbaycan coğrafi konum olarak Güneybatı Asya'da bulunmaktadır. 2024 yılı itibarıyla nüfusu yaklaşık 10,6 milyon olup yüzölçümü 86,600 kilometrekaredir. Topraklarının yaklaşık %58'i tarım arazisi olup %14'ü ormanlık alandan oluşmaktadır. Hazar Denizi kıyısı haricinde bir kıyı şeridi bulunmamakla birlikte Hazar Denizi kıyı uzunluğu yaklaşık 820 kilometredir. 2020 tahminlerine göre yaklaşık 36.7 milyar metreküp yenilenebilir su kaynağı bulunmakta, toplam su çekimi 11.6 milyar metreküp ile en çok tarımsal alanda yapılmaktadır (CIA, 2025).

Azerbaycan'ın en büyük akarsuları kaynağını Türkiye'den alan Aras ve Kura nehirleri olup Azerbaycan topraklarında yaklaşık 450 adet doğal göl bulunmaktadır (Ceylan & Sertyeşilışık, 2017). Aras ve Kura nehirleri Türkiye, İran, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan topraklarından geçmekte, sınıraşan sular olarak değerlendirilmektedir. Ortak bir su yönetimi politikası gerektiren bu havzalar ülkelerarası ilişkilerden etkilenmiştir. Azerbaycan-Ermenistan ve Azerbaycan-İran gerginlikleri bölgedeki su politikalarını da etkilemiş, ortak su yönetimi ve iş birliği ihtimallerini azaltmıştır. Bu durum su kaynaklarına ilişkin sorunların artmasına sebep olmuştur (Dilaver, 2022).

Azerbaycan son yıllarda iklim değişikliğinin etkisinin hissedildiği ve su kıtlığı tehdidiyle karşı karşıya kalan bir ülkedir. Su kaynakları bakımından %70 oranında farklı ülkelere bağımlı olan Azerbaycan'ın su rezervlerinin 2022 yılında yaklaşık yarı yarıya azaldığı ve 2050 yılına kadar su kıtlığı ihtimali bulunan 164 ülke arasından 59. sırada bulunduğu belirtilmektedir (Caspian-Alpine, 2024). İklim değişikliğinin yanı sıra, suların hızla kirletilmesi, çevre sorunları ve nüfusun temiz suya erişiminin giderek zorlaşması da su kıtlığı riskini yaratan sebepler arasında görülmektedir. Ülkelerin altyapı gelişmişliği de su kalitesine

doğrudan etki etmektedir. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın altyapı yetersizliği, kanalizasyon ve atık suların Aras ve Kura nehirlerinin kollarına karışması Azerbaycan'ın en büyük su kaynaklarının kirlenmesine sebep olmaktadır (Ceylan & Sertyeşilişik, 2017).

Tablo 3. Kura ve Aras Havzasının Özellikleri

Kıyıdaş Ülkeler	Kura Nehri		Aras Nehri		Aras ve Kura Nehri Alan (km2)
	Havza Alanı (%)	Alan (km2)	Havza Alanı (%)	Alan (km2)	
Ermenistan	9	7,710	21.6	22,090	29,800
Azerbaycan	44,1	37,960	18.4	18,740	56,700
Gürcistan	40,4	34,740	-	-	34,740
İran	-	-	38.5	39,212	39,212
Türkiye	6,5	5,590	21.5	21,958	27,548
Toplam	100	86,000	100	101,868	188,800

Kaynak: Maden, T.E. (2015). Azerbaycan'da Su Kıtlığı ve Ermenistan ile Sarsang Rezervuarı Sorunu

Çevresel kirlilik, altyapı yetersizliği, bölgesel çatışma ve gerginlikler, iklim değişikliği, kuraklık sorunları gibi birbirinden farklı etkenler Azerbaycan'ın su kaynakları üzerindeki stresi artırmakta, su politikaları kapsamında farklı disiplinlerden inceleme ve değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

2.3.2. İnan

İnan Batı Asya'da yer alan, yaklaşık 88 milyon nüfusa sahip bir ülkedir. Büyük oranda kurak ve yarı kurak iklim kuşaklarında bulunan İnan, 1.65 milyon kilometrekare yüz ölçüme sahip olup topraklarının yaklaşık %29'u tarım arazisidir ancak topraklarının yalnızca %9'u tarıma elverişlidir. Türkiye, Suriye ve Irak ile paylaştığı Fırat, Dicle ve Afganistan ile paylaştığı Helmand ülkenin en büyük nehirleridir (CIA, 2025).

Su kaynaklarının büyük bölümü ülkenin kuzey ve batı bölgelerinde yoğunlaşmış olup güneydoğu ve iç kesimlerde ciddi su kıtlığı yaşanmaktadır. Son yıllarda artan sıcaklıklar, azalan yağışlar ve buharlaşmanın yükselmesi, İnan'da ciddi bir su krizine sebep olmuştur. Urmiye Gölü'nün büyük ölçüde kuruması, İnan'daki çevresel bozulmanın göstergelerinden biri olarak gösterilebilir. İnan'da suyun yaklaşık %90'ı tarım sektöründe tüketilmektedir. Ancak geleneksel sulama yöntemleri, kanal kayıpları ve yanlış mahsul desenleri nedeniyle ciddi verimlilik sorunları yaşanmaktadır. Damla sulama gibi modern yöntemlere geçiş teşvik edilmekle birlikte, finansal kaynak yetersizliği ve kırsal halkın direnci bu dönüşümü sınırlamaktadır (Farajzadeh & Egbal,2007). Ayrıca, yer altı suyu kullanımı da yaygın olup denetimsiz açılan su kuyularının yeraltı su seviyesinin azalması ve toprağın tuzlanmasında etkili olduğu belirtilmektedir.

Yıllık ortalama yağış miktarı yaklaşık 250 mm olan İnan, bu değerle dünya ortalamasının yaklaşık üçte biri kadar yağış almaktadır (Madani, 2014). İnan'da bir yandan kıt kaynaklarla başa çıkmaya çalışılmakta, diğer yandan sınır aşan sular üzerinden komşularıyla ilişkilerde sorunlar yaşamaktadır. Özellikle baraj projeleri, İnan'ın Afganistan ve Türkiye ile ilişkilerinde gerginliğe sebep olmuştur. Genel hidropolitik yaklaşımına bakacak olursak İnan, enerji üretimi, baraj yapımı gibi ekonomik getirisi daha yüksek olabilecek konulara odaklanmış, su ve çevre politikalarını geri planda bırakmıştır.

2.3.3. Kazakistan

Kazakistan, Orta Asya'da bulunan, yaklaşık 20 milyon nüfusu ve 2.7 milyon kilometrekarelik yüzölçümü ile Orta Asya'nın en geniş topraklarına sahip ülkesidir. Topraklarının yalnızca %11'i tarıma elverişli olup %1.3 ormanlık alana sahiptir. Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan ile paylaştığı Seyhun Nehri, ülkenin en büyük nehri olarak bilinmektedir (CIA, 2023).

Kazakistan'da toplam yenilenebilir su kaynakları yaklaşık 108 milyar metreküp civarındadır; ancak bu miktarın %45'i sınır ötesi kaynaklardan gelmektedir (FAO Aquastat, 2021). Bu durum, Kazakistan'ı su güvenliği açısından komşularına bağımlı kılmaktadır. Yeraltı suları ise kırsal alanlarda içme suyu kaynağı olarak önemli olmakla birlikte, toplam su arzı içerisindeki payı sınırlıdır. Su kaynaklarının coğrafi dağılımı dengesizdir; özellikle batı ve orta bölgeler daha kuraktır. Kazakistan'da su kullanımı ise büyük ölçüde tarım sektörüne dayanmaktadır. Tarımsal sulama, toplam su tüketiminin yaklaşık %67'sini oluşturmaktadır (UNECE, 2021). Sanayi ve enerji sektörleri %23, içme ve evsel kullanım ise %10 civarındadır. Sulama altyapısının eski olması ve su kayıplarının yüksekliği, su verimliliğini ciddi biçimde azaltmaktadır. Bu nedenle suyun verimli kullanılması politikalarının geliştirilmesi hayati önem taşımaktadır.

Su yönetimi 2003 yılında kabul edilen "Su Kanunu" çerçevesinde yürütülmektedir. Bu yasa ile entegre havza yönetimi, su kullanıcıları birlikleri ve yerel yönetimlerin katılımı teşvik edilmiştir. Ulusal Su Programları kapsamında, 2020 ve 2030 hedeflerini içeren stratejiler ile su yönetiminin sürdürülebilirliği amaçlanmaktadır. Havza Yönetimi Konseyi (Basin Councils): Su yönetimini yerel düzeyde planlamak için kurulmuştur. Sınır Aşan Suların Yönetimi: Çin, Rusya, Kırgızistan ve Özbekistan ile su paylaşımı konusunda ikili anlaşmalar yapılmıştır. Ancak bu anlaşmaların bağlayıcılığı sınırlıdır ve zaman zaman su tahsisi konusunda anlaşmazlıklar yaşanmaktadır (Weinthal, 2002).

2.3.4. Rusya

Yaklaşık 17.1 milyon kilometrekarelik yüz ölçüme sahip Rusya Federasyonu, Kuzey Asya'da bulunup toprakları, Arktik Okyanusu'ndan Doğu Avrupa ve Kuzey Pasifik Okyanusu'na kadar uzanan bölgede yer almaktadır. Topraklarının genişliği sebebiyle ülkede çeşitli iklim özellikleri görülmekte, Karadeniz kıyılarında nemli ve serin olan iklim Sibiry'a da ve kutup kuzeyinde tundra yaşanabilmekte, bu geniş toprakların yalnızca %13'ü tarıma elverişli olarak değerlendirilebilmektedir. Yaklaşık 141 milyon nüfusu bulunan Rusya'da toplam nüfusun %75'i kentlerde yaşamaktadır (CIA, 2025).

Su kaynakları açısından oldukça zengin olan Rusya'nın toplam 4.5 trilyon metreküp tatlı su kaynağı bulunmaktadır ve bu kaynaklar dünya tatlı su rezervinin %20'sini oluşturmaktadır (FAO Aquastat, 2021). Tatlı su gölü olarak Baykal Gölü, Ladoga Gölü, Onega Gölü, Hanka ve Peipus gölleri; Tuzlu su gölü olarak ise dünyanın en büyük iç denizi / gölü olarak kabul edilen Hazar Denizi büyüklük açısından öne çıkmaktadır. Avrupa'nın deşarj ve direnaja havzasının göre nehri olan ve Rusya topraklarından doğan Volga nehri ise Hazar Denizi'ne kadar 3350 km uzanmakta ve Volga Havzası Rusya topraklarının yaklaşık %8'ini oluşturmaktadır. Rusya'nın tarımsal üretimi açısından da önemli bir kaynak olup ülke tarım ve endüstrisinin yaklaşık %25'ini desteklemektedir (Chernyanski & Olson, 2024).

Rusya, 2006 yılında su politikaları ve yönetimini düzenlemek amacıyla "Rusya Federasyonu Su Kanunu"nu yürürlüğe koymuştur. Yüzey suları ve yeraltı sularını kapsayan bu kanun çerçevesinde, su kütlelerinin korunması hususu kullanımından öncelikli tutulmuş ve vatandaşlar da karar alma sürecine dahil edilmiştir. Bununla birlikte, gerçek ve tüzel kişilerin su kullanımının çerçevesi çizilmiş ve su kaynaklarını koruma amaçlı sınırlar getirilmiştir (Water Code of Russian Federation, 2006).

2.3.5. Türkmenistan

Yüzölçümü 488 bin kilometrekare olan Türkmenistan, Orta Asya'nın güneyinde yer almaktadır. Karakum Çölü'nün topraklarının geniş bir kısmını kapladığı ülke subtropikal çöl iklimine sahip ve su kaynakları bakımından kurak bir yapıdadır. Ülke topraklarının yaklaşık %84'ü tarım arazisi olarak kullanılmakta, ülke nüfusunun çoğunluğu da tarım ile uğraşmaktadır (CIA, 2025). Ekonomik faaliyetler ağırlıklı olarak tarım, sonrasında ise enerji sektöründedir. Su kaynaklarının kullanımının çoğu tarımsal sulamaya yönelik olup tarım ürünleri sulama gerektiren ürünlerdir ve bu sebeple su kullanımı fazladır.

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra su sorununun ve çevre ülkelerle su krizinin arttığı görülen Türkmenistan'ın sulama sistemleri gelişmemiş olup uzun süren kuraklık sebebiyle sulama alanlarındaki mevcut suyun %75'i de buharlaşarak kaybolmaktadır. Orta Asya'daki su sorunu, ülkeler arasında krizlere de sebep olmakta; özellikle Aral Gölü'ne dökülen Seyhun ve Ceyhun nehirleri konusunda yaşanmaktadır. Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan geliştirmekte olan tarım endüstrileri için su kullanımına ihtiyaç duyarken Kırgızistan ve Tacikistan kaynak kontrolünü sağlamayı amaçlamaktadır (Agayeva, 2017).

2.4. Hazar'ın Hukuki Statüsü ve Tartışmalar

Günümüzde beş farklı ülkenin kıyısının bulunduğu Hazar Denizi, tarihten bu yana bir geçiş noktası olarak egemenlik altına alınmak istenen bir bölge olmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda Ruslar ve Persler arasında yapılan anlaşmalar ile Hazar'ın hukuki statüsü belirlenmiş, Sovyetler Birliği döneminde de Sovyet Rusya ve İran'ın bölgede hakimiyeti devam etmiştir. 1828 yılında Çarlık Rusya ve İran arasında yapılan Türkmençay Antlaşması gereğince yalnızca Rusya Hazar'da savaş gemisi bulundurma hakkı elde ederek avantajlı konuma gelmiştir (Çolakoğlu, 1998). 1921 yılında ise Dostluk ve İş Birliği Anlaşması yapılmış ve bu anlaşmada eşit hak ilkesi benimsenmiş, önceden Rusya'nın sahip olduğu avantajlı konum artık İran için de geçerli olarak her iki ülkenin de Hazar üzerinde serbest dolaşım hakkı tanınmıştır (Abilov, 2013). 1935 ve 1940 yıllarında da Rusya ve İran arasında anlaşmalar yapılmış ve bu anlaşmalarda seyrüsefer ile balıkçılık özelinde gerçekleşen anlaşmalardır. Hazar Denizi'nin kullanımı, Sovyetler Birliği dönemi süresince Rusya ve İran arasında yapılan ikili anlaşmalarla belirlenmiş, Hazar'ın hukuki statüsüne ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır. Kahraman ve Merdan "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü" (2020) makalesinde, İran ve Sovyetler Birliği'nin 1970'lerde Hazar Denizi'ni bir göl statüsünde değerlendirdiği ve Sovyet Rusya'nın sahip olduğu alanı diğer kıyıdaş Sovyet ülkeleri olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'a da sektörlere bölerek paylaştırdığını belirtmişlerdir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bölge ülkelerinin bağımsızlığını elde etmesini takiben Hazar Denizi'nin kullanım hakları ve paylaşımı konusu beş ülke için gündeme gelmiştir. Bu dönemde Hazar'ın deniz mi yoksa göl olarak mı değerlendirileceği tartışmaları, Hazar'ın kullanımı ve ülkelerin kaynak paylaşımı açısından önem kazanmıştır.

Hazar Denizi'nin hukuki statüsü, henüz bağımsızlığını yeni kazanmış olan ülkeler için kritik bir öneme sahipti çünkü bu ülkelerin Hazar'dan elde edecekleri kaynak aynı zamanda ekonomik kalkınmanın da önünü açacaktı. Bu bağlamda kıyıdaş beş devletin kendi çıkarları doğrultusunda politikalar savunduğunu görmekteyiz. Hukuki statü ve hukuki rejimin

belirlenmesinin önemini öncelikle Hazar’da deniz ve göl statülerinin ayrı ayrı hangi rejimleri gerektireceğini açıklamak gerekir. Hazar, bir deniz olarak kabul edildiğinde uluslararası deniz hukuku sözleşmelerinin geçerli olacağı öngörülerek ülkeler kıta sahanlığı, kara suları ve münhasır ekonomik bölge sınırlarını belirlemekle yükümlü olacaktır. Hazar Denizi’nin göl olarak kabul edilmesi durumunda ise kıyıdaş ülkeler kullanım ve paylaşım birlikte belirleyeceklerdir. Fakat kıyı devletleri Hazar’ın statüsüne ilişkin bir uzlaşmaya varamamışlardır. İran ve Rusya, geçmişteki kabulleri üzere, Hazar’ın deniz olarak kabul edilmesine karşı çıkmışlar, Kazakistan, Azerbaycan ise deniz statüsünde değerlendirilmesini istemişlerdir. Deniz olarak kabul edilmesi durumunda gerçekleşecek senaryoda en çok hak sahibi olacak devletlerin Kazakistan ve Azerbaycan olacağı öngörülmektedir (Coffrey, 2016). Özetlemek gerekirse, Hazar’ın statüsü deniz olarak belirlendiğinde BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) geçerli olarak, göl olarak belirlendiğinde ise sektörlere bölünmesi ya da ortak kullanılması söz konusu olacaktır (Çolakoğlu, 1998: 108).

Şekil 6. Deniz Hukuku Sözleşmesi

MEB Sınırları

Kaynak: Coffrey, L. 2016, Heritage Foundation

Şekil 7. Göl Statüsü - 15 mil Kaynak

Araştırmaları ve Ek 10 mil Balıkçılık

1996 yılından itibaren Hazar devletlerinin Dışişleri Bakan Yardımcılarından oluşan Özel Çalışma Grubu kurulmuş ve görüşmeler devam etmiştir. Bu görüşmelerde Azerbaycan Hazar'ın sektörlere bölünmesini savunmuş, Kazakistan BMDHS kapsamında kapalı deniz olarak sınırlandırılması görüşünü benimsemiş, Rusya ise ülkelerin kıta sahanlığının 45 deniz mili olarak belirlenmesini istemiş ve İran ile Türkmenistan'ın da desteğini almıştır (Ciddi, 2017: 8). Bu çerçevede Hazar'ın hukuki statüsü ve paylaşımı ile ilgili kararların zeminini hazırlanmaya başlamıştır. 1998 yılında Moskova'da Kazakistan ve Rusya arasında deniz tabanının eşit uzaklık ilkesine göre bölünmesi ve yüzey alanının ortak kullanıma tabi olmasına ilişkin görüş birliği sağlanmış ve anlaşma imzalanmış olup Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin ilk yazılı mutabakat yapılmıştır (Çolakoğlu, 1998; Ciddi, 2017: 9). Fakat bu anlaşma sonrası Türkmenistan ve İran ortak bildiri tüm kıyıdaş devletlerin birlikte karar alınarak Hazar'ın statüsünün belirlenebileceğini, mutabakat sağlanana kadar 1921 ve 1940 yılındaki durumun sabit kalacağını belirtmişlerdir.

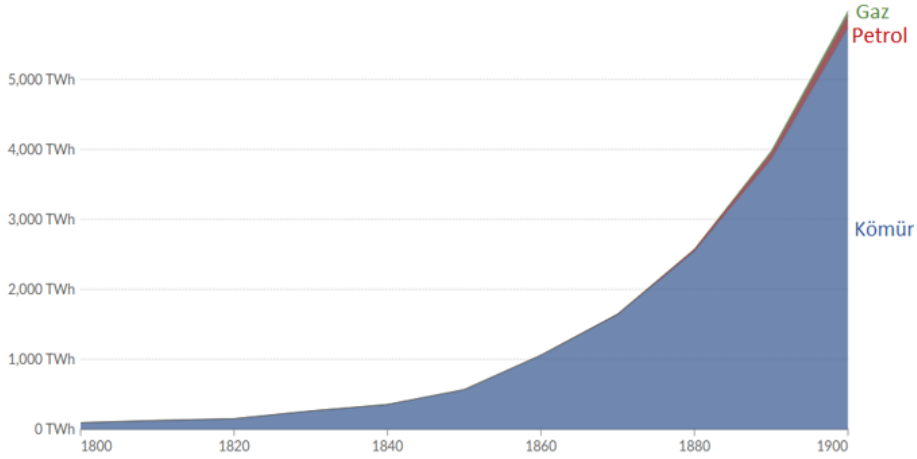
Ülkelerin Hazar Denizi'ndeki kıyı uzunlukları birbirinden farklı olduğu için çıkarları ve hakları kapsamında benimsedikleri görüşler de süreç boyunca farklı olmuştur. İkili ve üçlü görüşmeler ve mutabakatlar çerçevesinde görüş birliği aranmış olsa da ülkeler zaman içinde hem tutumlarını değiştirmiş hem de beş ülkenin birden ortak bir zeminde buluşması mümkün olmamıştır. Yaklaşık 20 yıldan uzun süredir birçok kez görüşme gerçekleştiren taraflar, 2018 yılında devlet başkanları seviyesinde uzlaşmaya varmıştır. Yapılan anlaşmaya göre kıyıdaş devletlerin karasuları 15 mil olarak belirlenmiş, kalan 10 mil alan ise balıkçılık yapma hakkı tanınmış, devletlerin birbirlerinin rızası ile deniz dibinden enerji hattı çekebilmesine olanak sağlanmış, Hazar Denizi'nde başka bir devletin silahlı güç bulundurulması yasaklanmıştır (Ceferov, 2023).

III. BÖLÜM

ENERJİ GÜVENLİĞİ, HAZAR'DA İŞ BİRLİKLERİ VE PROJELER

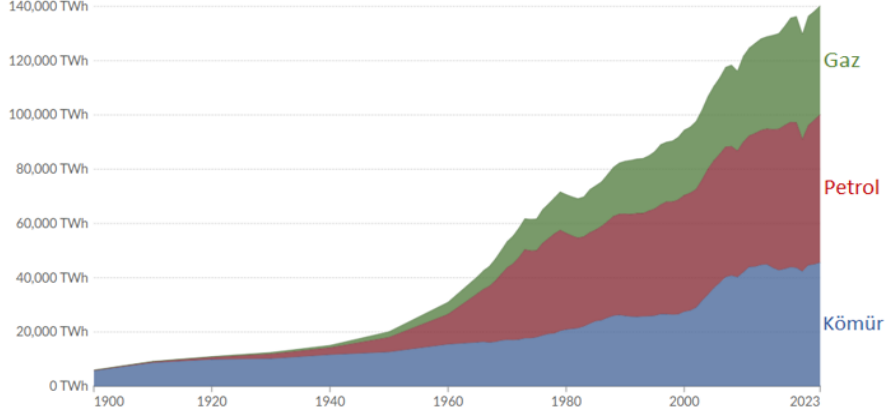
3.1. Enerji Güvenliği, Hazar Ülkeleri ve Enerji Kaynakları

Güvenlik politikaları teknolojik gelişmeler, üretim, nüfus ve kaynak ihtiyacına göre şekillenmektedir. Fakat devletlerin birbirinden farklı iç dinamikleri sebebiyle bu gelişmeler tüm dünyada aynı anda gerçekleşen topyekûn bir ilerleme değildir, bu sebeple de güvenlik her devlet ve her coğrafya için farklı dönemlerde farklı şekilde algılanmıştır. 18. yüzyılda tarihî bir kırılım olarak Endüstri Devrimi'nin başlamasıyla buhar gücünün üretim süreçlerinde kullanımına geçilmiş ve buhar gücünün elde edileceği kaynak olan kömüre ihtiyaç da artmıştır. Sanayi ve teknolojiye ilerlemeler sonrasında farklı doğal kaynakları da gündeme getirmiştir. Şekil 1 ve Şekil 2'de 1800-2023 yılları arasında kömür, petrol ve gaz tüketimi miktarları (terrawatt) gösterilmiştir:

Şekil 8. Dünya Geneline Fossil Yakıt Tüketimi 1800-1900

Kaynak: (<https://ourworldindata.org/fossil-fuels>)

Şekil 9. Dünya Geneline Fossil Yakıt Tüketimi 1900-2023

Kaynak: (<https://ourworldindata.org/fossil-fuels>)

Grafiklerde gösterilen dönemler aynı zamanda enerji kaynaklarının zaman geçtikçe çeşitlendiğini de belirtmek için iki ayrı şekilde verilmiştir. 20. yüzyılın başından itibaren kullanılan gaz ve petrol ile kaynak çeşitliliğinin artması, kaynakların bulunduğu ve kullanıldığı coğrafyalar arasında çatışma ve iş birlikleri gibi ilişkileri beraberinde getirmiştir.

Hazar Denizi, doğal kaynakları açısından oldukça zengin bir havzaya sahiptir. Özellikle doğal gaz, petrol ve hidrokarbon kaynakları ile dünya enerji ticareti için önemli potansiyele sahip olan Hazar Denizi'nde araştırmalara göre 48 milyar varil petrol ve 292 trilyon metreküp doğal gaz rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir (Urciolo, 2024). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan bölge devletleri, egemenlik hakları çerçevesinde paylaştıkları Hazar Denizi kaynaklarını kendi inisiyatiflerinde dış pazarlara sunabilme fırsatı elde etmişlerdir. Hazar'ın zengin kaynakları dünyanın, özellikle de artan nüfus, gelişen teknoloji ve sanayinin getirdiği ihtiyaç ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ilgisini çekmiştir.

Ortadoğu ve Sibirya-Kuzey Kutbu sonrasında dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz rezervi Hazar Denizi'nde bulunmaktadır (Ongarova, 2018). Hazar Denizi'ne kıyısı olan ülkeler, doğal gaz rezervine sahip olan ülkeler arasında dünya sıralamasında üst sıralarda olup Rusya

ve İran doğal gaz rezervi olarak ilk ve ikinci sırada, Türkmenistan ise beşinci sırada yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda 2018 tahmini rezerv miktarları verilmiştir:

Tablo 4. Hazar Denizi Ülkeleri Doğal Gaz Rezervleri

Ülke	Tahmini Gaz Rezervi	Yıl	Dünya Sıralaması
Rusya	47,800,000,000,000	2018	1
İran	33,720,000,000,000	2018	2
Türkmenistan	7,504,000,000,000	2018	5
Kazakistan	2,407,000,000,000	2018	14
Azerbaycan	991,100,000,000	2018	25

Kaynak: (<https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2021/>)

Gaz kaynaklarına paralel olarak Hazar Denizi havzasında ülkelerin petrol rezervlerinin 2020 yılının verilerine göre dünya sıralamasındaki yeri ise Tablo 4’te belirtilmiştir:

Tablo 5. Hazar Denizi Ülkeleri Petrol Rezervleri

Ülke	Petrol Rezervi - t	Yıl	Dünya Sıralaması
İran	21,523,920,000	2020	4
Rusya	14,704,498,000	2020	6
Kazakistan	4,092,000,000	2020	12
Azerbaycan	954,800,000	2020	19
Türkmenistan	81,840,000	2020	44

Kaynak: (<https://ourworldindata.org/grapher/oil-proved-reserves?tab=table>)

Hazar Denizi, Orta Asya’dan ve Avrupa’ya uzanan yolun kesişiminde olan bir su yoludur ve taşımacılıkta stratejik önemi bulunmaktadır. Eski Yunan medeniyetinden günümüze kadar bölge devletleri Hazar’ı taşımacılık için kullanmışlardır. Feribotlar ve gemiler ile taşımacılık yapılmakta, yakıt tankerleri de bu su yolunu kullanabilmektedir. Sovyetler döneminde askeri mühimmat taşınması için kullanılan Hazar Denizi için 1999 yılında Rusya, İran ve Hindistan arasında “Uluslararası Kuzey-Güney Ulaşım Koridoru” yapımı için anlaşma imzalanmış, bu

koridorun Süveyş Kanalı ve İstanbul Boğazı'na rakip olacağı öngörülmüştür (Sukhankin, 2024).

Orta Koridor, Hazar Denizi üzerinden geçen önemli ticaret yollarından biri olup bu yola Trans-Hazar Uluslararası Taşıma Güzergahı da denilmektedir. Çin'den başlayıp Polonya'ya kadar uzanan bu rota ticari yönden Orta Asya, Kafkasya'yı Avrupa ile İstanbul Boğazı üzerinden birleştirmekte, Çin'i ise Batı pazarına ile Hazar Denizi üzerinden ulaştırmaktadır. Deniz ve demiryolu aracılığı ile taşımacılığın sağlandığı bu yol Kuzey-Güney Koridoru'na rakip ve Rusya'nın ticari çıkarlarına aykırı olarak değerlendirilmektedir. Avrupa ile Çin arasındaki en kısa yol olan Orta Koridor kapsamında Hazar Denizi üzerinden taşınan yük hacmi 2023'te 2,8 milyon ton iken 2024 yılında %63 artarak 4 milyon tonu aşmıştır (AA, 2024). Bununla birlikte, bölgede Orta Koridor'u olumsuz etkileyebilecek gelişmeler de mevcuttur. Türkmenbaşı Limanı'nın gelişim ihtiyacı ve Türkmenistan'daki yüksek vergi tarifesi, Kırgızistan'ın siyasi uyuşmazlıkları, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki gerginlik ve Türkiye'nin Çin'de bulunan Uygur Türkleri meselesine karşı -her ne kadar Türkiye siyasi düzleminde herhangi bir aksiyon alınmamış olsa da- tutumu bölge ticaretine olumsuz etkisi olabilecek faktörlerdir (Chourasia, 2023).

Şekil 10. Trans-Hazar Uluslararası Taşıma Güzergahı

Kaynak: (<https://middlecorridor.com/en/about-the-association/history-en>)

Hazar Denizi yalnızca bölge ülkelerini ilgilendiren bir kaynak değil, aynı zamanda bölgeye komşu çevre ülkeler, uluslararası birlikler ve organizasyonlarla da çeşitli iş birlikleri ve ortaklıklar geliştirilen bir kaynak havzasıdır. Hazar'ın doğusunda Orta ve Uzak Asya, batısında Türkiye ve Avrupa yer almakta olup Hazar bu coğrafyaları birleştiren zengin bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğal gaz ve petrol kaynaklarının yanı sıra balıkçılık, gemi taşımacılığı gibi endüstriler de işlemekte olup 850 hayvan ve 500'ün üzerinde bitki türü barındırmaktadır (Britannica, 2024).

Zengin kaynakları, enerji ve ticaret yolları arasında bulunması sebebiyle dünya pazarlarını birleştiren bir konuma sahip olan Hazar Denizi, Çin ve Avrupa'yı da su yoluyla birleştirmektedir. Enerji kaynakları bakımından görece fakir olan Avrupa Birliği ülkelerinin enerji tedariginde Rusya haricinde farklı ülkeler ile iş birliği yapma arayışı kapsamında bu bölgeye yönelmesi, bölge ülkeleri ile ilişkiler açısından da önem arz etmektedir. Bu kapsamda, Türkiye de bölge için en kısa bağlantı yolu olup enerji rezervi Hazar ülkeleri ve sanayileşmiş AB ülkelerini birleştirmektedir.

3.2. Çevre Ülkeler ve Bölge Ülkeleri ile İş Birlikleri

Hazar Denizi ülkelerine en yakın komşu ülkelere biri olan Türkiye'nin bu bölgedeki hem tarihi ve kültürel hem de ticari ve ekonomik önemli ilişkileri, iş birlikleri bulunmaktadır. Türkiye bölge ülkelerinden yalnızca İran ve Azerbaycan ile doğrudan sınır komşusu olmakla birlikte Kazakistan ve Türkmenistan ile sahip olduğu tarihi yakın ilişkiler, Rusya ile yürütülen stratejik ortaklıklar sayesinde bölgede etkisi olabilen bir ülke konumundadır. İran ile ise izlenen temkinli ve mesafeli siyasete karşın İran'ın Batı ülkeleri tarafından ambargolu olması sebebiyle özellikle ticari ilişkiler önem kazanmıştır.

Klasik fakat gerçekçi bir yaklaşım olan Türkiye'nin jeopolitik konumunun bir kritik önemi de Asya ile Avrupa ülkeleri üzerinde bir geçiş güzergahı olarak Hazar Denizi'ne kıyısı olan ülkeler ve devamındaki Orta Asya coğrafyasını Avrupa ile birleştiren ve ticaret, enerji, ulaşım hattının bağlantı noktası olmasından kaynaklanmaktadır. Enerji ham maddesi bakımından zengin fakat henüz teknolojik, ekonomik ve refah seviyesi olarak gelişmiş ülkeler olmayan Orta Asya devletleri, gelişmiş fakat doğal kaynaklar ve özellikle de enerji açısından fakir gelişmiş Avrupa ülkeleri kara ve deniz yolları ile en kısa Türkiye üzerinden bağlanabilmektedir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergelerinden biri enerji ihtiyacıdır. Üretim sürecinde ve hizmet sektöründe temel ihtiyaçlardan biri olan enerjinin sağlanması, ülkeler için hayati değerdedir. Yenilenemeyen fosil enerji kaynakları olan kömür, petrol ve doğal gazın yanı sıra yenilenebilen su, güneş, rüzgâr ve jeotermal enerji kaynakları enerji talebinin karşılanmasında en çok kullanılan kaynaklar olarak belirtilebilir. Türkiye, yenilenebilir enerji kaynağı bakımından zengin bir ülke olmasına karşın kömür, petrol ve doğal gaz açısından kaynakları sınırlıdır. Türkiye'nin dış politika stratejisini Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine yöneltmesindeki önemli motivasyonlarından biri de bu sebeple enerji ihtiyacı ve enerjide büyük ölçüde dışa bağımlılığıdır. İzlediği bu politikayı enerji ve doğal gaz

tedarikçilerini çeşitlendirerek olası krizleri bertaraf etme yönünde devam ettirmektedir. Özellikle doğal gazda %99 oranında dışa bağımlı olan Türkiye 2024 yılı haziran ayında %42,3 oranında doğal gazı Rusya'dan, %20,3 Azerbaycan'dan, kalan doğal gaz ihtiyacını ise ABD, İran ve Cezayir'den tedarik etmiştir (AA, 2024). EPDK'nın 2023 yılı verilerine göre elektrik ithalatında ise Gürcistan, Bulgaristan ve Yunanistan ilk sıralarda yer almıştır (EPDK, 2024). Yenilenebilir enerji üretiminde son yıllarda artış görülmekte olup 2023 yılında elektrik üretimimizin, %36,2'si kömürden, %21,0'ı doğal gazdan, %19,3'ü hidrolik enerjiden, %10,3'ü rüzgârdan, %6,7'si güneşten, %3,4'ü jeotermal enerjiden ve %3,2'si diğer kaynaklardan elde edilmiştir (ETKB, 2024). Ham petrol verilerine baktığımızda ise 2023 ve 2024 yıllarında Türkiye'nin ham petrol ithalatında Rusya, Irak, Kazakistan ve Suudi Arabistan önde gelen ülkelerdir (MAPEG, 2024).

Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki dış politika stratejisi enerjide dışa bağımlılığı ile doğrudan bağlantılıdır. Bununla birlikte, bölge ülkeleri ile tarihi ve kültürel bağlar bu stratejiyi güçlendirmektedir. 2020 yılı sonrası için bölgedeki gelişmeler, Türkiye'nin daha aktif rol alabileceği şekilde ilerlemiştir. Özellikle Azerbaycan ve Ermenistan arasında gerçekleşen İkinci Karabağ Savaşı ve Türkiye'nin Azerbaycan'a hem savunma sanayi hem de politik düzlemde verdiği destek ve Azerbaycan'ın Türk dış politikasında Türkiye'nin tezlerini destekleyen tutumda olan siyaseti ilişkilerin daima yakın çerçevede ilerlemesini sağlamıştır. 2020 yılı öncesinde de özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasını izleyen yıllarda Türkiye Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri ile bağlarını güçlendirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

Avrupa'nın enerji güvenliği kapsamında Hazar Havzası ile doğrudan ilişki ve iş birlikleri bulunmaktadır. Özellikle Rusya'ya bağımlılığın azaltılması kapsamında 2000'li yılların başından itibaren Hazar Denizi'ne kıyıdaş olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ile birebir geliştirilen ilişkiler bölge siyasetini de etkilemektedir. Rusya-Ukrayna

savaşı sonrasında Rusya'ya uygulanan yaptırımlar çerçevesinde enerji güvenliği Avrupa Birliği ülkeleri için önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Yaptırımlar çerçevesinde önemli örneklerden biri olarak Almanya'nın Kuzey Akım 2 boru hattı projesini iptal etmesi gösterilebilir. Yaklaşık 55 milyar metreküp kapasiteli planlanan projenin iptalini, Amerika Birleşik Devletleri'nin Rusya yaptırımlarına destek olması ve Avrupa'nın Rusya bağımlılığının azaltılması yönünde izlediği politikaları da göz önünde bulundurarak yorumlamak gerekmektedir (Turan, 2022).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsız politikalar izlemeye gayret eden Orta Asya ülkeleri açısından da Rusya'nın devre dışında kalabileceği ilişkiler kendini kanıtlama açısından ve Rusya'nın yumuşak güç etkisinden kurtulma kapsamında önem arz etmektedir. Bu kapsamda ilişkilerin geliştirildiği bir diğer ülke de Çin olmuştur. Dünya ekonomisinde hem üretim hem de işgücü olarak ABD ile rekabet halinde olan Çin, giderek artan enerji ihtiyacını karşılamak ve enerji arzını çeşitlendirmek için Hazar ülkeleri ile enerji kapsamındaki ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda İpek Yolu'nu yeniden hayata geçirmek için Kuşak ve Yol İnisiyatifi'ni ortaya koyarak proje güzergahındaki ülkelerle stratejik iş birlikleri kurmakta, enerji ihtiyacını ise yapımı 2009 yılında tamamlanan Orta Asya-Çin Petrol Hattı ile gerçekleştirmektedir. Bu hattın 185 kilometresi Türkmenistan, 1300 kilometresi ise Kazakistan'dan geçmektedir.

3.2.1. Enerji Hatları ve Ticaret

Tükenebilen ve yenilenemeyen enerji kaynaklarının sanayi, üretim alanlarında kullanımı hala yaygındır. Fosil yakıtların dünyanın farklı coğrafyalarına eşitsiz olarak dağılmış olması kaynak kıtlığı yaşayan ülkelerin enerjide dışa bağımlı olmasına sebep olmaktadır. Hazar Denizi kıyısındaki ülkelerin sahip olduğu doğal kaynakların Avrupa ülkelerine ulaştırılmasına ilişkin birçok boru hattı projesi planlanmış ve hayata geçmiştir. Avrupa Birliği'nin enerji temini ve güvenliği kapsamındaki politikalarını alternatif enerji kaynakları, tedarikçi çeşitliliği, Rusya'dan doğrudan ve alternatif yollar ile enerji temini olarak başlıklandırabiliriz. Bu kapsamda Rusya'dan ya da farklı enerji tedarikçilerinden temin edilebilecek enerji yolları Türkiye üzerinden geçmektedir ve Türkiye sahip olduğu coğrafya ile bölgede bir enerji koridoru rolü oynamaktadır (Williams & Tekin, 2010).

a. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı: Azerbaycan'ın Hazar Denizi kıyısındaki petrol yataklarından temin edilecek petrolün Gürcistan-Tiflis üzerinden Ceyhan sahiline, buradan da tankerlerle dünya pazarına iletilmesi projesi başlatılmış olup 1999 tarihinde Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında anlaşma imzalanmıştır. Proje 2006 yılında işlemeye başlamıştır. Azerbaycan petrolünün yanısıra Türkmen ve Kazak petroleri de BTC boru hattı ile taşınmaktadır (ETKB, 2024). Bu proje, Rusya'nın enerji kaynaklarının dünya pazarına ulaştırılmasındaki ağırlığını ve Azerbaycan ile Gürcistan'ın Rusya'ya olan siyasi bağımlılığını kırmıştır (Çal, 2008). BTC boru hattının stratejik olarak bir başka önemi ise 1990'lara kadar Hazar havzasında hâkim olan Sovyet Rusya egemenliğinin kırılmasıyla birlikte Orta Asya ve Güney Kafkasya'nın Avrupa-Atlantik hattına bağımsız ve doğrudan ulaşması, Hazar Denizi ve kaynaklarının artık diğer paydaş ülkeler tarafından dünya ekonomisi ve ticaretine sunulabiliyor olmasıdır (Cornell vd., 2005).

BTC boru hattı projesi kapsamında bahsedilmesi gereken bir diğer husus ise çevre güvenliği ve ilgili ülkelerin çevre güvenliğine ilişkin tutumlarıdır. Blatchford (2005) projenin

çevresel faktörlerini 6 temel başlıkta özetlemiştir: çevre politikaları ve ülkelerin çevre yönetim reformları, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Pazar ekonomisi tutumu ve Türkiye'nin AB üyelik sürecinde taahhüt ettiği kriterler, proje kapsamındaki ülkeler AB üyesi olmamakla birlikte ilgili ticaretin bir tarafı olan AB üye ülkelerinin yükümlülükleri, proje kapsamındaki ülkelerin çevresel altyapı açısından zayıf olması ve proje sahibi ülkelerin uyma taahhüdü verdiği uluslararası standartlar. Çevresel standartlara uyum kapsamında BTC projesini uyumlu olarak değerlendiren Blatchford, bu uyumu uluslararası örgütler, birlikler ve anlaşmalara dayandırmıştır.

Şekil 11. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı

Kaynak: (<https://www.turksam.org/detay-petrol-ve-politika-btc-ornegi>)

b. Akkuyu Nükleer Güç Santrali: Gelişmekte olan ülkeler kapsamında değerlendirilen Türkiye, enerji ihtiyacı giderek artan bir ülkedir. 2010 yılında Rusya Federasyonu ile Mersin Akkuyu'da bir nükleer güç santrali kurma ve işletimi için Türkiye Cumhuriyeti'nde Akkuyu Sahası'nda Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma imzalanmıştır. Rusya tarafından Türkiye'de kurulan Akkuyu Nükleer A.Ş. inşaat projesini üstlenmiştir. Santralin yapımı 2013 yılında başlamış ve ünitelerin inşası aşamalı olarak ilerletilerek 2023 yılında ilk nükleer yakıt sahaya getirilmiştir (Akkuyu,

2024). Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Bayraktar'ın Ekim 2024 tarihinde yaptığı açıklamaya göre ilk reaktörün inşaatı %90 oranında tamamlanmış olup 2025 yılında ilk elektriğin temin edilmesi beklenmektedir (Bayraktar, 2024). Türkiye'nin nükleer güçten elektrik enerjisi üretimi planları bundan yaklaşık 50 yıl öncesine dayanmaktadır. 1970'lerden bu yana nükleer güç kurulumu için çeşitli araştırmalar ve çalışmalar yapılmış olup 1974-75 yıllarında uygun koşulları sağlayan Mersin-Akkuyu bölgesi nükleer güç santrallerinin kurulumu için uygun bölge olarak kabul edilmiştir. Fakat kurulum için yapılan çok sayıda girişim farklı siyasi, sosyal ve ekonomik koşullar sebebiyle iptal edilmiştir. 2010 yılında Rusya ile yapılan devletlerarası anlaşma ile nükleer güç ile elektrik üretimi projesinin başlatılması yalnızca enerji üretimi değil Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gidişatı için de etkili olmuştur. Doğal kaynak tedarikinde Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığı ve aynı zamanda Rusya için de Türkiye'nin önemli bir Pazar olmasının, Rusya-Türkiye ilişkilerinin en önemli unsurlarından olduğu söylenebilir. Bununla birlikte farklı stratejik parametreler de söz konusudur. Rusya'nın Karadeniz'de Türkiye'nin en etkili komşusu olması, son yıllarda Suriye iç savaşı sebebiyle ilerleyen iş birliği ve ortaklaşa yapılan barış görüşmeleri, bununla birlikte Türkiye'nin Rusya-Ukrayna sürecinde de arabulucu rolü üstlenme çabaları Türkiye için Rusya'yı stratejik bir ortak olarak konumlandırma politikasına yol açmıştır. Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin kurulması ile Türkiye enerji bağımlılığını ve enerji üretimindeki çevresel etkileri azaltmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin enerji pazarına büyük etkisi olacağı öngörülen Akkuyu projesinin aynı zamanda da izole edilen Rusya için, devam eden Ukrayna savaşına rağmen, önemli ve doğru bir strateji olduğu belirtilmektedir (Gökbel & Suyundikov, 2023).

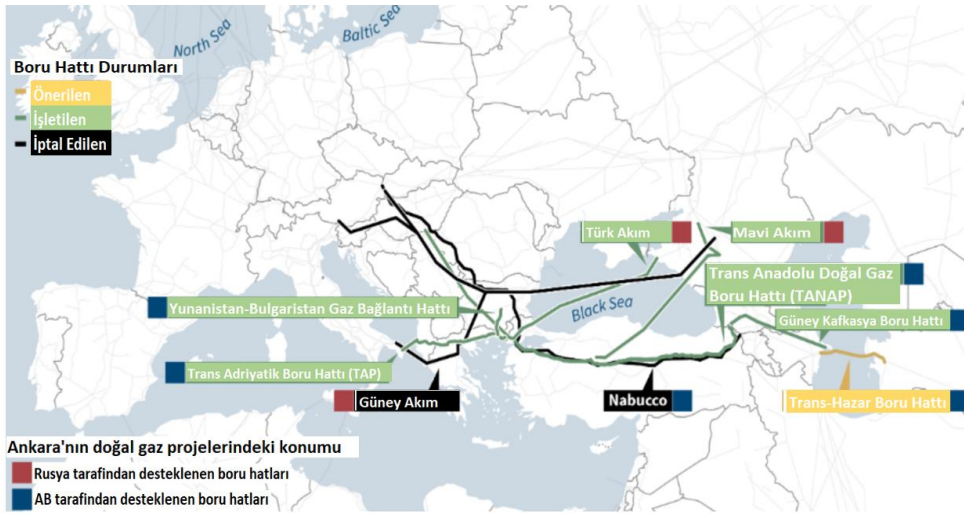
c. Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı): Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında 1984 yılında doğalgaz sevkiyatı kapsamında anlaşma imzalanmış olup 1987 yılından itibaren bu hat üzerinden doğal gaz alımı yapılmaktadır. Sırasıyla Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan topraklarından geçip Ankara'ya ulaşan 845 kilometrelik boru hattının Türkakım projesi ile işlevsiz hale geleceği ifade edilmiştir (Yılmaz, 2022).

d. Türkakım Doğal Gaz Boru Hattı: 2016 yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasında imzalanan anlaşma ile Rusya'dan temin edilecek gazın Karadeniz üzerinden Türkiye'nin Karadeniz kıyısındaki alım terminaline ve buradan da Avrupa'ya ulaştırılması planlanmıştır. Her biri yıllık 15,75 milyar m³ kapasiteye sahip iki hattın oluşan bir doğal gaz boru sistemidir (ETKB, 2024). Bu hat ile Batı Hattı'ndan Türkiye'ye iletilen doğal gazın artık Türkakım üzerinden başka bir ülkeye uğramadan temin edilmesi sağlanmıştır.

2006 yılında Rusya-Ukrayna ilişkilerinin gerginleşmeye başlaması ve AB ülkelerinin Rusya'ya karşı tutumları, doğal gaz sorununu da başlatmıştır. Rus gazının Ukrayna üzerinden Avrupa'ya dağıtıldığı dönemin bu krizle birlikte sona ermesi ve 2007 yılında Rusya ile İtalya'nın Güney Akım projesi kapsamında Rus gazının Ukrayna yerine Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya dağıtılması üzerine anlaşması gündeme gelmiştir. Güney Akım Gazprom için oldukça maliyetli bir proje olmakla birlikte bir yönden Rusya'nın Ukrayna'ya karşı ekonomik ve siyasi bir hamlesi olarak değerlendirilirken diğer yönden Rus gazının güvenliğini sağlaması açısından da Rusya tarafından önemli görülmüştür (Chyong, 2010: 3). 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle birlikte Avrupa ve ABD'nin baskı ve yaptırımlarının da etkisiyle sonucu Güney Akım projesi iptal edilmiştir. Yaklaşık 8 yıllık süreçte Rusya'nın enerji ihraç yollarını çeşitlendirme amacı da Güney Akım'ın iptali sonrası Türkakım projesinin gündeme alınmasıyla hayat bulmuştur.

Türkakım projesi hem Rusya hem de Türkiye açısından avantaj sağlayan bir projedir. Rusya'nın Avrupa pazarına Türkiye üzerinden girmesi ve Ukrayna'yı devre dışı bırakması,

Türkiye'nin doğrudan doğal gaz temin edebilecek olması ve her iki ülke için boru hattının geçtiği Karadeniz'in nispeten daha güvenli bir alan olması temelde en önemli avantajlardan sayılmaktadır. Özellikle Türkiye'nin güvenlik endişelerini tırmandıran Doğu Akdeniz'deki gelişmeler ile Suriye ve Irak'tan gelen terör tehdidi, "Mavi Vatan" doktrinine ve terör sorununa AB ve NATO ülkelerinin Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olarak izledikleri politika sayesinde Rusya Türkakım projesi ile Türkiye için stratejik bir ortağı olma konumunu güçlendirmiştir (Stiftung Wissenschaft und Politik, 2023).²

Şekil 12. Karadeniz'deki Doğal Gaz Boru Hatları

Kaynak: (Stiftung Wissenschaft und Politik, 2023)

² Mavi Vatan Doktrini, Türkiye'nin denizcileşmesi politikası ile Akdeniz, Ege ve Karadeniz'deki haklarının korunması kapsamında donanmanın güçlendirilmesi, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge alanlarında çıkarlarının gözetilmesi deniz yataklarında kaynakların verimli kullanımı ve Türkiye'nin güvenliğini tehdit edebilecek unsurlara engel olunması amacıyla oluşturulmuş siyaset üstü bir doktrindir. MİLGEM (Milli Gemi) projesinin mimarı olan 20. Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Özden Örnek'in donanma kapsamında temellerini attığını söyleyebileceğimiz Mavi Vatan Doktrini Emekli Tümamiral Cem Gürdeniz ve Müstafi Tümamiral Doç. Dr. Cihat Yayıcı tarafından uluslararası literature kazandırılmıştır.

e. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı: 1997 yılında Türk BOTAŞ ve Rusya Federasyonu firması Gazexport arasında imzalanan anlaşma ile Rusya'dan alınacak doğal gazın Karadeniz üzerinden Samsun'a ve oradan Ankara'ya ulaştırılıp Ana İletim Hattı ile bağlanması projesidir (ETKB, 2024).

2003 yılında devreye alınan Mavi Akım, Türkiye ve Rusya arasında önemli doğal gaz iletim hatlarından biri olup yine Karadeniz üzerinden doğrudan Türkiye topraklarına doğal gaz sağlanmaktadır. Türkiye'nin enerji ihtiyacının karşılanması açısından önemli bir adım olmasına karşın tedarikçi çeşitliliğini sınırlayan ve Rusya'ya daha bağımlı bir enerji sektörü oluşmuş, ulaştırılan gazın üçüncü ülkelere satma hakkının bulunmaması da Türkiye'yi kısıtlayan bir faktör olmuştur (Dağlı, 2021).

f. Güney Gaz Koridoru: Şah Deniz Projesi, Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP), Güney Kafkasya Boru Hattı, Trans-Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı projelerinin bütünü oluşturarak Güney Gaz Koridoru'nun temel amacı Hazar Denizi'ndeki doğal gaz kaynaklarını Avrupa'ya ulaştırmak ve tedarikçi çeşitliliği ile birlikte arzı artırmaktır. Toplam uzunluğu 3.200 kilometreden uzun olan Güney Gaz Koridoru, Güney Akım ve Nabucco projelerinin iptalinden sonra AB'nin önemli gaz tedarik projelerinden biri haline gelmiştir (TANAP, 2024; Kansu, 2019). Güney Gaz Koridoru ile Azerbaycan'ın Şah Denizi sahasındaki doğal gaz kaynakları önce Güney Kafkasya Boru Hattı ile Azerbaycan ve Gürcistan'a, oradan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı ile Türkiye'ye ve son olarak Trans Adriyatik Boru Hattı ile Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden İtalya'ya ulaşmaktadır.

Şekil 13. Güney Gaz Koridoru

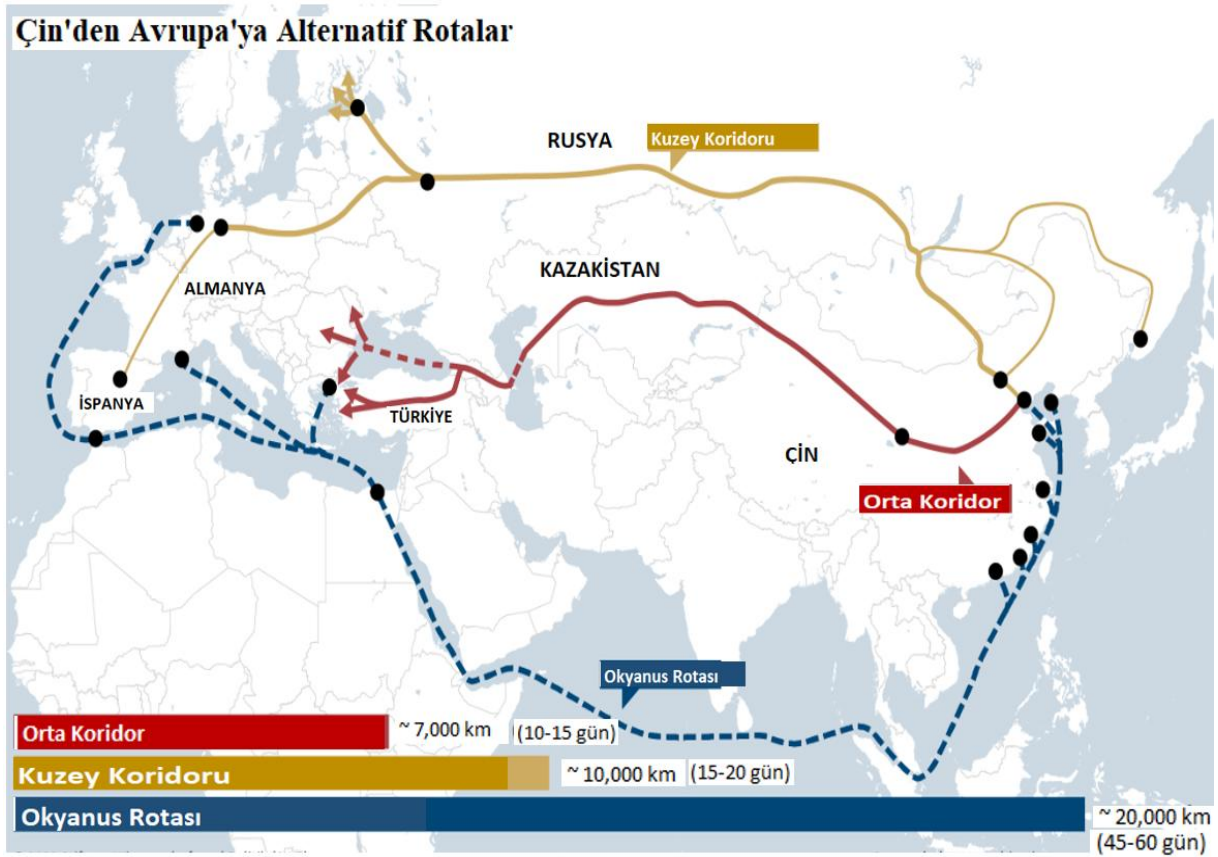
Kaynak: (<https://www.tanap.com/>)

g. Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı: 1996 tarihinde İran ve Türkiye arasında yapılan anlaşma kapsamında 1491 km uzunluğundaki hat ile Türkiye'ye iletilen İran doğal gazı, Doğubayazıt'tan Ankara ve Seydişehir'e kadar uzanmaktadır (ETKB, 2024). Hazar Denizi ülkelerinden biri olan İran ile gerçekleştirilen doğal gaz ticareti, Türkiye'nin arz çeşitliliği açısından önem taşımaktadır.

h. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı: 2001 yılında Türkiye ve Azerbaycan arasında gerçekleşen anlaşma ile Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı ile aynı koridora sahip olan BTE ile hem Türkiye hem de TANAP üzerinden Avrupa'ya gaz akışı sağlanmaktadır (ETKB, 2024).

i. Orta Koridor: Hazar Geçişli Doğu-Batı Orta Koridor Girişimi, Asya ve Kafkasya'yı ülkelerini Türkiye ve Hazar Denizi üzerinden ulaşımda ve bununla birlikte ticarete birleştirecek projenin genel adıdır. Demiryolu, karayolu ve liman bağlantıları ile tarihi İpek Yolu'nun tekrar canlandırılması kapsamında özellikle de Çin'in Kuşak-Yol Projesi ile paralellik göstermektedir (Ünver, 2022). Kafkasya ve Orta Asya'daki devletlerin pazarlarını genişletebileceği ve bu proje ile Avrupa-Çin arasında kalan coğrafyanın ticari ve ekonomik olarak karşılıklı fayda sağlayacağı öngörülmektedir. Orta Koridor girişiminin bir diğer kritik

noktası ise coğrafi olarak Rusya topraklarından değil doğrudan Hazar Denizi üzerinden Orta Asya ve Çin'e bağlamasıdır. Çin'den Avrupa'ya olan demiryolu taşımacılığının ağırlıkla Rusya üzerinden geçmesi ve Rusya'nın mevcut durumda Ukrayna ile devam eden sıcak çatışma ortamı güvenlik endişelerini beraberinde getirmiştir (Güngör, 2022). Orta Koridor'un bir alternatif olarak gündeme gelmesi, Hazar Denizi'nin çevre ülkelerden bağımsız olarak stratejik önemini artırmaktadır. 2024 Aralık ayında Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, entegrasyonun önemini ve bu kapsamda Türkiye'nin Orta Koridor projesinde küresel ölçekte bir lojistik merkezi olacağını vurgulamıştır (AA, 2024).

Şekil 14. Çin'den Avrupa'ya Alternatif Güzergahlar – Orta Koridor

Kaynak: (<https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022C64/>)

j. Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı: Türkmen doğal gazının Avrupa pazarına Hazar Denizi üzerinden ulaştırılması projesi olan Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı'nın Azerbaycan ve Türkiye aracılığı ile Avrupa'ya iletilmesi planlanmaktadır. Bölgenin iki önemli gücü olan İnan ve Rusya'nın proje kapsamında olmaması, Hazar'ın hukuki statüsünün gecikmeli olarak belirlenmesi ve Rusya'nın hayata geçirdiği alternatif doğal gaz hatları ile projeyi etkileyen unsurlardır. Aslanlı (2023), Trans-Hazar hattının geliştirilmesi ve hayata geçirilmesinin önünde finansman desteği, zaman ve liderlik faktörü, altyapı, hacim ve fiyat konuları gibi başlıkların henüz kesinliğe kavuşturulmaması sebebiyle yakın gelecekte tam kapasite ile gerçekleşmesinin zor gözüktüğünü belirterek ülkelerin farklı tutumlarının da projeyi ve enerji arz güvenliğini etkileyebileceğini öngörmektedir. Buna karşın mevcut zorunluluklar ve Rusya ile yaşanan gerginlik sebebiyle projenin gerçekleştirilmesi, enerji ihtiyaını çeşitlendirmek isteyen AB lkeleri için oldukça avantaj sağlayacaktır. Tüm bu faktörler ile Trans-Hazar projesi bölgedeki en gerçekçi proje olarak kabul edilmektedir (Kanapiyanova, 2021).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Bu tez çalışmasında Hazar Havzası, su ve enerji kaynakları ile ele alınmıştır. Havza ülkeleri hidropolitik ve enerji güvenliği açısından incelenerek mevcut durumları ve sorunları ortaya konmaya çalışılmıştır. Kıyıdaş ülkelerin su kaynakları ve enerji güvenliği açısından karşı karşıya kalabilecekleri potansiyel riskler değerlendirilmiştir. Hazar Denizi ve Havza kaynakları yalnızca kıyıdaş ülkeleri değil, çevre ülke ve bölgeleri de etkilemekte ve ülkeler arasındaki ilişkilerin temeli Hazar'ın kaynakları ile sorunları çerçevesinde gelişmektedir. Bu bağlamda çevre ülke ve bölgelerle ilişkilere de enerji hatları kapsamında değinilmiştir.

Hazar Denizi, yaklaşık 392 bin kilometrekarelik yüzey alanı, barındırdığı biyolojik çeşitlilik ve verimlilik ile önemli bir su kaynağıdır. Ancak son yıllarda yüzey alanının ısınması, derinliğin azalması ve denizin geri çekilmesi bölge açısından önemli bir krizin işaretidir. Su kaynakları ve yağış açısından zengin olmayan Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinin kısıtlı su kaynakları ve Hazar'a akan nehirlerin hızında düşüş coğrafyadaki biyolojik çeşitliliği tehdit etmektedir. Kuraklık tehlikesi tüm dünya için en önemli krizlerden biri olarak değerlendirilirken yalnızca su kaynaklarının yok olması değil, bu tükenmenin getireceği sosyal ve ekonomik sorunlar da değerlendirilmektedir. Dünyada en kurak bölgeler olarak bilinen Orta Doğu ve Afrika coğrafyalarının yakın gelecekte su krizi yaşayacağı öngörülmekte, bu krizin sonucunda büyük göç dalgalarının gerçekleşeceği değerlendirilmektedir. Hazar Denizi coğrafyası, özellikle Orta Doğu'ya yakın olması sebebiyle bu göçlerden en çok etkilenebilecek coğrafyalardandır. Ülkelerin kaynak tüketimi, güvenlik ve siyasi istikrarını olumsuz etkileyebilecek göç dalgaları, aynı zamanda kuraklığın Hazar havzasında da etkisinin belirginleşmesi sebebiyle ciddi krizlere yol açabilecektir.

Disiplinler arası bir kavram olan hidropolitik, su kaynakları üzerinde izlenen yönetim ve paylaşım stratejilerini inceleyen, bu kaynakların özelliklerini ve kullanımını ortaya koyan bir alandır. Hazar Denizi, geniş coğrafyası ve zengin kaynakları ile farklı alanlarda stratejik

öneme sahip bir su kütesidir. Kafkasya ve Orta Asya'yı stratejik olarak ayıran ve aynı zamanda bağlayan, etrafı karalar ile çevrili dünyanın en büyük iç su kaynağıdır. Hazar Denizi, günümüzden yaklaşık 5 milyon yıl önce oluşmuş ve Tetis okyanusunun bir parçası olarak okyanus dibi karakteristik özellikleri, derinliği ve yüzey alanının genişliği ile deniz özellikleri taşımakta; ancak etrafı tamamen karalardan oluştuğu ve herhangi bir deniz ya da okyanus ile bağlantısı olmadığı için göl özelliği bulunmaktadır. Kuzeyinde Rusya, batısında Azerbaycan, doğusunda Kazakistan ve Türkmenistan, güneyinde ise İran olmak üzere toplamda 5 ülkenin kıyısı bulunduğu Hazar hem doğal kaynaklar açısından hem de coğrafi konumundan ötürü stratejik öneme sahiptir. Dünyanın önde gelen doğal gaz ve petrol rezervine sahip ülkelerini kıyısında toplaması, jeolojik özellikleri açısından kendisinin de başlıca bir doğal kaynak rezervi olması, tüm bunlarla birlikte enerji ve ticaret yollarının geçiş güzergahını oluşturması ile hidropolitik özellikleri açısından çok yönlü bir denizdir.

Orta Asya ve Kafkasya'nın bulunduğu Hazar Denizi coğrafyası aynı zamanda günümüz teknoloji ve ticaretinin gelişmesiyle Çin ve Avrupa'yı da birbirine bağlamaktadır. Önemli bir ticaret ve enerji koridoru haline gelen Hazar Denizi Karadeniz, İstanbul Boğazı ve Akdeniz üzerinden Çin ve Kazakistan'ı Rusya sınırlarından geçmeden Romanya, Polonya ve İtalya ile buluşturmaktadır. Tez çalışması kapsamında hem bölgesel hem de küresel anlamda Hazar Denizi'nin önemi ortaya konarken bu özelliği ile bölgenin iki büyük gücü olarak değerlendirilen Rusya ve İran'ın Trans-Hazar Uluslararası Ulaşım Güzergahı'nın (Orta Koridor) dışında tutulması, bölge ülkelerinin özellikle Rusya'dan bağımsız bir enerji ve ticaret politikası izleme amaçlarından biridir. Ayrıca, nüfus ve ekonomi bakımından küresel bir güç olan Çin'in dünya pazarına açılma amacı ile paralel olan Orta Koridor, bölgedeki ülkelerin çıkar dengesini etkileyebilecek bir ticaret yoludur.

Hazar Denizi'nin zengin doğal kaynakları, bölge ülkelerinin enerji ticaretindeki önemini artırmıştır. Petrol ve doğal gaz ihtiyacını dışarıdan sağlamak zorunda olan Türkiye ve Avrupa

lkeleri Rusya, Azerbaycan, İıan ve Kazakistan kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Rusya-Ukrayna savaşının getirdiği belirsizlik ve enerji yollarının güvenliğine ilişkin sorunlar sebebiyle son 3 yılda özellikle doğal gaz ithalatında Rusya payı düşen Avrupa, alternatif güzergahlar ile enerji arzını çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır. Ülkelerin birbirine olan bağımlılıkları, yaşanan gerginlik ile farklı bir boyut kazanmış ve güvenlik algısını çeşitlendirmiştir. 2000’li yılların başından bu yana Rusya’nın Gürcistan ve Kırım’a müdahalesi ve sonrasında gerçekleşen Ukrayna savaşı, Avrupa’da tehdidin kendisine yaklaştığı algısını artırmıştır. Birçok yönden kısıtlama getirilen Rusya için ise en büyük koz enerji ihracatı olmuştur. Bu kapsamda değerlendirildiğinde yaşanan siyasi kriz, çatışma ve savaş durumları evre ülkelerin de ticaret ve ekonomilerini etkilemekte, enerji güvenliğini tehdit etmektedir.

Hazar Denizi üzerinden gerçekleştirilmesi planlanan bir diğer enerji ihracatı ise Türkmenistan doğal gazının Azerbaycan ve Türkiye zerinden Avrupa’ya iletilmesidir. Rusya-Ukrayna savaşının yarattığı kriz, ki bu Türkmenistan-Azerbaycan-Türkiye-Avrupa hattı için bir avantaj, Rusya ve İıan için ise dezavantaj olarak değerlendirilebilir, Türkmen gazının dünya pazarına ulaştırılması için bir zorunluluğa sebep olmuştur. Bu noktada Azerbaycan, Hazar üzerinden doğal gazın karşıya geçmesini sağlayacak, Türkiye ise Asya-Avrupa arası bir koridor görevi görerek gazı Avrupa ülkelerine ulaştıracaktır. Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı Projesi olarak adlandırılan proje için son iki yılda devletlerarası görüşmeler hızlanmıştır.

Hazar Denizi, barındırdığı doğal kaynakları üzerinden hem bir kriz hem de bir iş birliği fırsatı doğurmaktadır. İlk olarak Hazar kıyısında bulunan beş ülkenin arasında, yer yer çıkar odaklı gerginlikler yaşansa da gelişen ilişkiler ve ortak projeler bölgenin kalkınması için önemlidir. Hazar Denizi’nin hukuki statüsünün belirlenmesi ve mutabakata varılması bu iş birliğinin en önemli sonuçlarından biridir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan için bir fırsat olan Hazar Denizi kaynaklarını kendi inisiyatiflerinde kullanılabilmeleri, bu ülkelerin kalkınmasında

büyük rol oynamaktadır. Belirtilmesi gereken bir başka husus da bu üç ülkenin Türk cumhuriyetleri olarak kültürel açıdan birbirleri ile farklı platformlarda iş birliği içinde olmalarıdır. Yakın gelecekte Hazar havzasında özellikle Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın ticari, ekonomik ve kültürel olarak ilişkilerini geliştirme fırsatı bulunmaktadır.

Hazar Havzası'nın enerji güvenliği ve su politikaları bakımından küresel ölçekteki öneminin yakın gelecekte de artacağı öngörülmektedir. Enerji arzının mevcut siyasi krizlerden etkilendiği uluslararası ortamda bölge ülkelerinin izleyeceği politikalar bölgenin de geleceğini şekillendirecektir. Dünya ticaretini ve ekonomisini şekillendiren Rusya ve Çin'in bölgeye nüfuzu, aynı zamanda İran ve Rusya'nın Batı dünyası tarafından yaptırım uygulanan ülkeler olması, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan için yeni fırsatlar doğurabilecek, Rusya ve İran için ise yeni krizlere sebep olabilecektir. Enerji güvenliğinin dünya ekonomisini doğrudan etkilemesi bölgenin gündemini de değiştirecektir. Temel konulardan bir diğeri olan bölgenin su kaynakları ve kurak iklimi ise güvenlik politikalarını etkileyebilecek niteliktedir. Kuraklığın artması krizleri beraberinde getirebilecek, göçleri bölgenin gündemine alabilecek ve güvenlik politikalarını etkileyebilecektir. Gelecek çalışmalar için Hazar Havzası özelinde su ve enerji krizleri konularına yoğunlaşılması, çevre ülkelerin olası krizlerdeki tutumunun değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülkerimov, B. (2023). Orta Asya'nın en büyük çevre felaketi: Aral Gölü'nün kuruması, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/yesilhat/iklim-degisikligi/orta-asyanin-en-buyuk-cevre-felaketi-aral-golunun-kurumasi/1821217> . (Erişim Tarihi: 01.03.2025)
- Abilov, S. (2013). "Hazar'ın Hukuki Statüsü", Hazar Raporu, s. 47-67.
- Agayeva, A.(2017). Orta Asya'da Su Sorunu: Havzalar ve Barajlar. Uluslararası Afro Avrasya Araştırmaları Merkezi. s. 36-37
- Akca, F. (2022). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hazar Havzası'na Dönük Politikasında Enerji. Düşünce Dünyasında Türkiz, 11(57), 35-66.
- Akçapa, M. (2023). "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt 11, Sayı 34, s. 473-491
- Akkuyu Nükleer, "Hakkımızda", <https://akkuyu.com/tr/company/info> , (Erişim Tarihi: 09.11.2024).
- Albritton, J. F. (2014). "The Origins of Cornucopianism: A Preliminary Genealogy", Critical Historical Studies, Volume 1, s. 151-168.
- Aliyeva, N. & Ibrahimov, S. & Abdullayeva, M. (2024). Possibility of using the Caspian Sea in agriculture with water shortage, X. International Annual Conference "Industrial Technologies and Engineering", E3S Web of Conferences, https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/abs/2024/04/e3sconf_icite2023_03001/e3sconf_icite2023_03001.html . (Erişim Tarihi: 01.05.2025).
- Anadolu Ajansı. (2024). <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-simsek-kalkinma-yolu-ve-orta-koridor-projeleriyle-turkiye-lojistik-merkez-olma-potansiyeline-sahiptir/3427250> . (Erişim Tarihi: 25.12.2024).
- Andersen, I. (2024). Opening Remarks at Caspian Sea Water Decline in Light of Climate Change, Working together for the resilience of the Caspian Sea. United Nations Environment Programme
- Aslanlı, K. (2023). Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin Belirsizliği, İran Araştırmaları Merkezi, (Erişim Tarihi: 01.11.2024).
- Aydın, Nursen. (2023). Nitel Araştırma Yöntemleri. Özgür Yayınları, s. 9.

- Bakan, Selahaddin ve Güven, Mehmet Emin (2021). "Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü (KEİ) Örneğinde Bölgesel İş Birliği Örgütlerinin Etkileri ve Akdeniz üzerine değerlendirme", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(1), s. 528-557.
- Baldwin, D. A. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*, 23(1), 5–26.
- "Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), 368-388."
- Baylis, J. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18, 69-85."
- Bréthaut, C., Ezbakhe, F., McCracken, M., Wolf, A., & Dalton, J. (2021). "Exploring discursive hydropolitics: a conceptual framework and research agenda", *International Journal of Water Resources Development*, 38(3), 464–479.
- Buzan, B. (1983). *People, States and Fear*, s. 11-20.
- Caspian-Alpine. Azerbaycan'da Su Kaynakları Yönetimi: Strateji, Yenilik ve Uluslararası İş Birliği (2024). <https://caspien-alpine.org/water-resource-management-in-azerbaijan-strategy-innovation-and-international-cooperation/> (Erişim Tarihi: 01.03.2025).
- Caspian Sea, <https://www.britannica.com/place/Caspian-Sea> . (Erişim Tarihi: 01.10.2024).
- Ceferov, Z. (2023). "Hazar Denizi'nde Rekabet ve Hukuki Statü Tartışmalarının Tarihsel Arka Planı". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), s. 81-102.
- Ceylan, M. A., Sertyeşilışık, E. (2017). Azerbaycan'ın Su Kaynaklarının Ekonomi Politikası. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Derneği*, Sayı:54, s. 365-371
- Chernyanski, S.S., Olson, K.R. (2024). The Volga River Is Russia's Lifeline and in Need of Maintenance, Mitigation and Restoration. *Open Journal of Soil Science*. S.14-3.
- Chyong, C. (2010). "The Economics of the South Stream pipeline in the context of Russo-Ukrainian gas bargaining", Electricity Policy Research Group (EPRG), Judge Business School, University of Cambridge, s. 1-30.
- Ciddi, O. (2017). "Hazar'ın Hukuki Statüsünün Belirlenmesi Sorunu", Yüksek Lisans Tezi, K.K.T.C. Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Uluslararası Hukuk) Anabilim Dalı, s. 8-9.

CNBC. <https://www.cnbccom/2024/10/08/american-water-largest-us-water-utility-cyberattack.html> (Erişim Tarihi: 01.12.2024).

Coffrey, L. (2016). Caspian Sea Ownership: Not an Issue the U.S. Should Ignore. Heritage Foundation. <https://www.heritage.org/energy-economics/report/caspian-sea-ownership-not-issue-the-us-should-ignore> . (Erişim Tarihi: 15.08.2024).

Çal, S. (2008). Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. Cilt 63, Sayı 4, s. 89-134.

Çolakoğlu, S. (1998). "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 53, Sayı 1, s. 107-122.

Dağlı, F. Ö. (2021). "Putin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkilerinde Enerjinin Rolü", Rusya Araştırmaları Dergisi, Sayı 6, s. 131-153.

Dilaver, T. (2022). Su Politieği, Sınıraşan Sular ve Güney Kafkasya. Avrasya İncelemeleri Merkezi. Sayı: 2022/2, s.1

Dordipour, H. & Ghadiri, M. & Bybordi, H.& Siadat, M. & J. Malakouti & J. Hussein, (2004). 13th International Soil Conservation Organisation Conference – Brisbane. Conserving Soil and Water for Society: Sharing Solutions, “The Use of Saline Water From the Caspian Sea for Irrigation and Barley Production in Northern Iran. s. 2-4.

Dünya Genelinde Fosil Yakıt Tüketimi 1800-1900 & 1900-2023, <https://ourworldindata.org/fossil-fuels> , (Erişim Tarihi: 01.11.2024).

Eldem, T. (2022). Russia’s War on Ukraine and the Rise of the Middle Corridor as a Third Vector of Eurasian Connectivity. www.swp-berlin.org/10.18449/2022C64/ . (Erişim Tarihi: 03.11.2024)

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik> , (Erişim Tarihi: 28.12.2024).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Elektrik. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik> (Erişim Tarihi: 28.12.2024).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-transit-boru-hatlari> , “Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı (BTC)”. (Erişim Tarihi: 09.11.2024).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari> , “Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı (Mavi Akım)”, (Erişim Tarihi: 10.12.2024).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari>, “Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı (BTE)”, (Erişim Tarihi: 10.12.2024).

Encyclopedia Iranica, www.iranicaonline.org/articles/caspian-sea-i/, (Erişim Tarihi: 17.12.2024).

Erdağ, R. (2016). "Türkiye'nin Sınıraşan Sular Sorunu", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, s. 27-52.

Ergün, M. (2024). Hazar Denizi-Turan Bölgesi ve Uygarlık. Kırmızılar Yayıncılık. s 7-8.

Erinç, S. (1998). “Hazar Denizi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 17, s. 109-113.

FAO AQUASTAT. (2021). Kazakistan Su Profili. <http://www.fao.org/aquastat>, (Erişim Tarihi: 18.12.2024).

Farajzadeh, M., & Egbal, M. (2007). Assessment of land capability using a geographic information system (GIS) for aquifer recharge. Environmental Geology, 52(7), 1337–1349.

Gleditsch, N. P. ve Theisen, O. M. (2010). Resources, the Environment and Conflict, in The Routledge Handbook of Security Studies. New York, s. 221–232.

Güney Gaz Koridoru. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi. www.tanap.com/guney-gaz-koridoru, (Erişim tarihi 10.12.2024).

Güngör, G. (2022). Orta Koridor için Yeni Olanaklar ve Girişimler, Avrasya İncelemeleri Merkezi

Haghani, S., Leroy, S.A.G. (2015). "Differential impact of long-shore currents on coastal geomorphology development in the context of rapid sea level changes: The case of the Old Sefidrud (Caspian Sea)", Quaternary International.

Harunoğulları, M. (2018). "Hazar'ın Hukuki Statüsü ve Enerji Kaynaklarının Paylaşımı: Kıyıdaş Ülkeler Arasındaki Anlaşmazlık ve Mücadele", International Journal of Geography and Geography Education, s. 202-217.

Homer-Dixon, Thomas. F., ve Levy, M. A. (1995). "Environment and Security", International Security, Vol. 20, No.3, s.189-198.

Isachenko, D. (2023). Turkey in the Black Sea Region. Ankara's Reactions to the War in Ukraine against the Background of Regional Dynamics and Global Confrontation. [Stiftung Wissenschaft und Politik](http://www.stiftung-wissenschaft-und-politik.de) (Erişim Tarihi: 01.12.2024).

Jonsson, F. A. (2014). "The Origins of Cornucopianism: A Preliminary Genealogy", *Critical Historical Studies*, 151-168.

Kahraman, F. Ş., Merdan, A. S. (2020). Hazar Denizi'nin hukuki statüsü. *KAÜİİBFD*, 11(21), 434-468.

Kanapiyanova, Zhuldyz (2021). "Türkmen Gazını Avrupa Pazarına Ulaştırmak: Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı", *Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü*, No: 323

Kansu, Z. N. (2019). "Enerji Arz Güvenliği Bağlamında Avrupa Birliği'nin Güney Gaz Koridoru ve Türkiye'nin Konumu", *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, s. 288-306.

Lufkin, B. (2017). Why 'hydro-politics' will shape the 21st Century. <https://www.bbc.com/future/article/20170615-why-hydro-politics-will-shape-the-21st-century> (Erişim Tarihi: 17.10.2024).

Madani, K. (2014). Water Management In Iran: What is causing the looming crisis?. *Journal of Environmental Studies and Sciences*. S. 315-328

Maden, T. E. (2015). Azerbaycan'da Su Kıtlığı ve Ermenistan ile Sarsang Rezervuarı Sorunu. *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 52, s.191-192

MAPEG. <https://www.mapeg.gov.tr/Sayfa/Petrolistatistik>. (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Miller, F. E. (1980). "What Does "Political" Mean?", *Cambridge University Press for the University of Notre Dame, Review of Politics*, s. 56-72.

Öge, A. (2009). "Türkiye'de Resmi Milliyetçiliğin "Türklük" Kavrayışı: "Dış Türklerden Sorumlu" Devlet Bakanlığı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) İncelemesi", *Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Ongarova, Y. (2018). "Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi", *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, s. 1-21.

Orta Koridor için Yeni Olanaklar ve Girişimler. (2022). *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/ORTA-KORIDOR-ICIN-YENI-OLANAKLAR-VE-GIRISIMLER> (Erişim Tarihi: 01.11.2024)

Oil proved reserves, <https://ourworldindata.org/grapher/oil-proved-reserves?tab=table> . (Erişim Tarihi: 01.09.2024).

Özdemir, Özge. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Nitel Araştırma Tasarımı. Edt. Aslan, Ş., Eğitim Yayınevi, 206-209.

Öztürk, S., & Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-12.

Purtaş, F. (2013). "Türk Cumhuriyetlerinin Kültürel Entegrasyonu ve Türksöy", Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/25720/turk_cumhuriyetlerinin_kulturel_entegrasyonu_ve_turksöy (Erişim Tarihi: 01.09.2024).

Rotschild, E. (1995). *What Is Security?*. Daedalus, The MIT Press, s.53-61

Sagar K. (2023). Chourasia, Observer Research Foundation. "The rise of the Middle Corridor: What is India's response?", <https://www.orfonline.org/expert-speak/the-rise-of-the-middle-corridor> . (Erişim Tarihi: 05.09.2024)

Sönmezöglü, F. (2005). "Uluslararası İlişkiler Sözlüğü", Der Yayınları.

Starr, S. F. ve Cornell S. E. (2005). "The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West", "Environmental and Social Aspects of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline", "Geostrategic Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline", Svante E. Cornell, Mamuka T. and Vladimir S., Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research and Policy Center, s. 17-38.

Starr, S. F. ve Cornell S. E. (2005). "The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West", "Environmental and Social Aspects of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline", David Blatchford, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research and Policy Centers, s. 119-150.

Sukhankin, S. 2024. Russia Hopes to Use Caspian Sea Route to Evade Sanctions, Euroasia Daily Monitor. The Jamestown Foundation Global Research Analysis, Volume: 21 Issue: 35 <https://jamestown.org/program/russia-hopes-to-use-caspian-sea-route-to-evade-sanctions/> . (Erişim Tarihi: 05.01.2025)

SUYUNDIKOV, S., & GÖKBEL, A. (2023). The Role of Energy in Türkiye-Russia Relations: A View from the Perspective of Mutual Dependence. *Insight Turkey*, 25(4), 197–222. <https://www.jstor.org/stable/48754801> , (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

Tehran Convention. (2024). www.unep.org/tehran-convention , (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Tekin, A. ve Williams, P. A. (2010). "Geo-Politics of the Euro-Asia Energy Nexus: The European Union, Russia and Turkey", Palgrave Macmillan.

Temizer, M. (2024, 20 Haziran). "Türkiye'nin doğal gaz ithalatı geçen yıl yüzde 7,64 azalışla 50,48 milyar metreküp oldu". Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-dogal-gaz-ithalati-gecen-yil-yuzde-7-64-azalisla-50-48-milyar-metrekup-oldu/3253890#> (Erişim Tarihi: 7.11.2024).

The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/article/2024/aug/22/israel-palestine-gaza-water> (Erişim Tarihi: 08.10.2024).

The World Factbook, (2025). Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/> . (Erişim Tarihi: 01.03.2025).

<https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/bakan-bayraktar-akkuyuda-birinci-reaktor-yuzde-90nin-uzerinde-tamamlandi-895063.html> . (Erişim Tarihi: 10.12.2024)

Tuğrul, B. (2017). "Enerji Güvenliği ve Ulusal Güvenlik İlişkisi", Devlet Doğasının Değişimi ve Güvenliğin Sınırları. TASAM Yayınları, 583-592.

Turan, İ. (2022). Avrupa Enerji Güvenliği Açısından Hazar Havzasının Artan Önemi: Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Bir Değerlendirme. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 15, s. 186-190

<https://www.turksam.org/detay-petrol-ve-politika-btc-ornegi>, (Erişim Tarihi: 01.12.2024)

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, "Hakkımızda", <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda> , (Erişim Tarihi: 12.11.2024).

Türksoy (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı), "Tarihçe", <https://www.turksoy.org/tarihce> , (Erişim Tarihi: 12.11.2024).

Turton, A. (2002). "Hydropolitics in the Developing World: A Southern African Perspective", Hydropolitics: The concept and its limitations, African Water Issues Research Unit, Centre for International Political Studies, Turton, A.R. & Henwood, R. (Ed.), University of Pretoria, s. 13-17.

U.S. Department of State, "Environmental Security Threat Report", <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rpt/2001/5882.htm> (Erişim Tarihi: 01.11.2024).

UN Water (2024), Water Security & the Global Water Agenda, www.unwater.org (Erişim Tarihi: 12.11.2024).

UNECE. (2021). Kazakhstan Environmental Performance Review, 3rd Review. United Nations Economic Commission for Europe.

UNESCO. <https://www.unesco.org/reports/wcdr/en/reports> (Erişim Tarihi: 05.10.2024).

Urciuolo, L. (2024). Energy Opportunities in the Greater Caspian Region: Unlocking Strategic Gains for Europe, The European Institute for Asian Studies (EIAS).

Ünver, D. (2022). "Orta Koridor ve Potansiyel Avantajları", Avrasya İncelemeleri Merkezi, <https://avim.org.tr/Blog/ORTA-KORIDOR-VE-POTANSIYEL-AVANTAJLARI-12-10-2022> (Erişim Tarihi: 10.10.2024).

Water Code of Russian Federation, 2006. (Erişim Tarihi: 15.03.2025)

Weinthal, E. (2002). State Making and Environmental Cooperation: Linking Domestic and International Politics in Central Asia. MIT Press.

Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. Foreign Affairs, 85(2), 69–82.

Yıldız, D. (2014). "Hidropolitik", Hidropolitik Akademi, <https://hidropolitikakademi.org/> (Erişim Tarihi: 01.08.2024).

Yıldız, D. (2014). Hidropolitik Bülten. (Erişim Tarihi: 01.01.2025).

Yılmaz, Ö. B. (2018). <https://www.ekonomist.com.tr/makale/turk-akiminda-yari-yol-tamamlandi-4342> ,“Türk Akımı'nda yarı yol tamamlandı”, (Erişim Tarihi: 10.12.2024).

ÖZET

Bu tez çalışması, Hazar Denizi'nin coğrafi konumu ve kaynaklarına dayanarak gerek bölgesinde gerekse çevre ülkelerde hidropolitik ve enerji güvenliği bakımından önemini vurgulamaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile iletişim ve ulaştırma koşullarının ilerlemesi, enerji kaynaklarına olan ihtiyacın çeşitlenmesi ve artması, nüfus artışı gibi etkenler ile birey ve devletin ihtiyaçları da artmış olup 20. ve 21. yüzyılda dünyada yaşanan savaş ve siyasi gelişmeler de bu etkenler ile devletlerin güvenlik yaklaşımlarını değiştirmiştir. 1700'lü yıllardan itibaren İran ve Çarlık Rusya idaresinde olan Hazar Denizi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar fazla gündeme gelmemiş ve seyrüsefer ile balıkçılık amaçlı düzenlemelere konu olmuştur. Sovyetler Birliği'nin eski üye devletleri olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın Sovyetler'in dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanması ile Hazar Denizi'nin statüsü ile ilgili tartışmalar da değişmiştir. Hazar'ın kaynaklarının kullanılması ve paylaşılması, bağımsızlıklarını geç kazanan ülkelerin sahip oldukları ve Hazar'dan paylaşılacak kaynaklar ile dünya pazarında söz sahibi olması gibi konular ile bölgedeki enerji kaynaklarını ve Hazar Denizi'ni tekrar gündeme getirmiştir. Bölge ülkeleri ve kaynakların dünya pazarına ulaştırılması için birçok proje planlanmış ve hayata geçirilmiştir. Bu projelerden bir tanesi Trans-Hazar (Orta Koridor) projesi, Çin ile Avrupa'yı birleştiren ve tarihi İpek Yolu'nu canlandırmayı amaçlayan bir projedir. Hazar Denizi'nin lojistik, enerji, balıkçılık alanlarında zengin bir kaynak havzası olması, bu kaynakların kullanımı ve paylaşımına ek olarak korunması ve sürdürülebilir kılınması, hidropolitik açıdan incelenmeyi gerektiren konulardır. Çevresindeki gelişmekte olan kıyıdaş devletler için de önemli bir potansiyel fırsata sahip olan Hazar, aynı zamanda bölgesel siyasi dengeler ve ülkelerin öncelikli çıkarları söz konusu olduğunda güvenlik riski de taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hazar Havzası, su güvenliği, hidropolitik, enerji güvenliği, uluslararası ilişkiler

ABSTRACT

This thesis emphasizes the hydropolitical and energy importance of the Caspian Sea both in its region and in neighboring countries based on its geographical location and resources. With the development of technology and the advancement of communication and transportation conditions, diversification and increase in the need for energy resources, population growth, the needs of the individual and the state have also increased, and the wars and political developments in the world in the 20th and 21st centuries have changed the security approaches of the states. Caspian Sea, which has been under the rule of Iran and Tsarist Russia since the 1700s, did not come to the agenda much until the dissolution of the Soviet Union and was subject to regulations for navigation and fishing purposes. With the independence of Azerbaijan, Kazakhstan and Turkmenistan, after the dissolution of the Soviet Union, the discussions on the status of the Caspian Sea have also changed. Issues such as the utilization and sharing of the resources of the Caspian Sea and the ability of the countries that gained their independence later to have a stay in the world market with the resources they have and the resources to be shared from the Caspian Sea have brought the energy resources in the region. Projects have been planned and implemented for the transportation of regional countries and resources to the world market. One of them is the Trans-Caspian (Middle Corridor), which aims to revive the historic Silk Road, connecting China and Europe. The fact that the Caspian Sea is a rich resource basin in the fields of logistics, energy and fisheries, in addition to the utilization and sharing of these resources, its protection and sustainability are issues that require examination from a hydropolitical perspective. Caspian Sea has an important potential opportunity for the developing riparian states around it, also carries security risks when it comes to regional political balances and the prioritized interests of countries.

Key Words: Caspian Basin, water security, hydropolitics, energy security, international relations